

Korupcija tuvplānā

Klāvs Sedlenieks

Šis pētījums sagatavots un veikts pateicoties

Sorosa Fonda Latvijā atbalstam

2000 -2001

Saturs

<i>Ievads</i>	3
<i>Pētījuma metode</i>	5
<i>Daži teorētiski apsvērumi</i>	8
<i>1. daļa. Kas ir korupcija?</i>	10
Korupcijas definīcija.....	12
Labā vai sliktā korupcija.....	18
Korupcijas pozitīvās iezīmes.....	19
Korupcijas negatīvās iezīmes.....	20
Korupcija, <i>blats</i> un ģimene.....	23
Iekšējais un ārējais.....	27
<i>2. daļa. Korupcijas valoda un kukuļdošanas procedūra</i>	28
Dāvināšana.....	29
Kukuļi naudas formā.....	30
Vienošanās.....	32
Kontaktu nodibināšana.....	32
Projekti.....	33
Vienošanās par kukuļa lielumu.....	34
Kukuļa pieņemšana.....	35
Iemesli, kāpēc cilvēki iesaistās koruptīvos darījumos.....	35
Kukuļi procesu gaitas paātrināšanai.....	36
Lai gūtu peļņu.....	37
Kukuļi, lai izvairītos no soda naudas.....	38
Citi iespējamie iemesli, lai iesaistītos koruptīvos darījumos.....	38
Iemesli, lai neiesaistītos koruptīvos darījumos.....	38
Kukuļa izspiedējs pārkāpis nerakstītās normas.....	39
Ieguvums no kukuļdošanas būtu nenozīmīgs.....	40
Kukuļdevējam nav pietiekoši daudz naudas.....	40
Nav atbilstošu iemaņu.....	40
Cīņa pret korupciju.....	41
Aģentūras trūkums.....	41
Tiesu sistēmas neuzticamība.....	42
<i>Nobeigums un daži ieteikumi cīņā pret korupciju</i>	43
<i>Pieminētā literatūra</i>	46

Ievads

Jau vairākus gadus korupcijai Latvijā tiek pievērsta īpaša uzmanība. Tiek uzskatīts, ka tā ir ārkārtīgi izplatīta – Transparency International korupcijas uztveres indekss, kas balstīts uz iedzīvotāju uzskatu izpēti, 2000. gadā ierindoja Latviju 57. vietā no 90 valstīm (kur 1. vieta nozīmēja vismazāk korumpētā valsts) (www.delna.lv). Vairākas aptaujas, kas veiktas korupcijas sakarā, arī norāda, ka korupcija ir izplatīta parādība Latvijā. Tomēr līdz šim daudz vairāk uzmanības pievērsts tam, lai noskaidrotu, ko iedzīvotāji domā par korupciju, nekā lai ielūktos dziļāk problēmas būtībā, un mēģinātu atbildēt uz jautājumu, kāpēc tie tā domā, kāpēc un kādā veidā pastāv korupcija un kāda ir iedzīvotāju personīgā (nevis deklaratīvā) attieksme pret korupciju.

Līdz šim korupcija Latvijā pētīta ar dažādām netiešām metodēm. Socioloģiskās aptaujās (piemēram 1998. gadā veiktais Pasaules Bankas un Latvijas Faktu pētījums, 1998. gadā Latvijas universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūta pētījums “Kā jūtas mazais uzņēmējs”) ir pētīti iedzīvotāju viedokļi par konkrētiem aptaujās iestrādātiem izteikumiem. Kriminoloģiskie pētījumi (TM Kriminoloģisko Pētījumu Centra 1998. gadā veiktā “Starptautiskā noziedzības aptauja” un TM Kriminoloģisko Pētījumu Centra 1999. gadā veiktā “Korupcijas aptauja”) – tāpat uz socioloģiska tipa aptaujām.

Bez tam ar korupciju saistītie pētījumi pievērsušies arī dažādiem ar korupciju pakārtoti saistītiem aspektiem. Tā piemēram, ir pētīta tiesu sistēma, īpašu uzmanību pievēršot korupcijas gadījumiem, ko pārbaudījušas tiesībsargājošās institūcijas (Valsts Kalniņš “Latvijas tiesu varas loma korupcijas novēršanā (Trūkumi, to novēršanas iespējas un starptautiskie standarti)” 1999. gada pētījuma starpziņojums).

Tomēr visiem minētajiem pētījumiem piemīt vairāki ļoti nozīmīgi trūkumi. Pirmkārt, nav iespējas ielūkoties korupcijas procesos dziļāk un izprast korupcijas dalībnieku domu gaitu, to uzskatus un motivāciju. Kā jau tas atklājās Sabiedrības par atklātību “Delna” veiktajā pētījumā “Korupcijas seja Latvijā” (1999/2000. g), Latvijas iedzīvotāju attieksme pret korupciju nebūt nav viennozīmīga. Kamēr no vienas puses iedzīvotāji nosoda korupciju kā negatīvu parādību, no otras puses liela daļa īpaši

nevilcinoties iesaistās koruptīvos darījumus, ja vien atrod tam nepieciešamo motivāciju.

Otrkārt, minētajos pētījumos nav bijis iespējams iedziļināties konkrēto cilvēku izteikumos un pietiekoši labi rekonstruēt vidi, kurā respondenti darbojas. Kaut arī socioloģiskajās aptaujās tiek uzdoti jautājumi, kuru mērķis ir atklāt respondenta sociālo kontekstu (nodarbošanās, vecums, izglītība utt.), svarīgas detaļas vai arī pazīmes, kas vieno cilvēkus ar attiecīgiem uzskatiem, var tikt neievērotas.

Treškārt, visu iepriekšējo pētījumu noformējums un secinājumi veidoti pamatojoties galvenokārt uz pašu pētījumu veicēju uzskatiem par korupciju. Kaut arī, lai varētu precizēt uzdodamo jautājumu specifiku, pirms aptauju izstrādes bieži vien tiek izmantotas fokusgrupu diskusijas, ar to ne vienmēr pietiek, lai uzdotu jautājumus, kas vislabāk ļautu saskatīt parādības nianšes un cēloņus. Aptaujas teksts un kvantitatīvo metožu specifika neļauj modificēt iegūstamo informāciju izpētes gaitā. Tāpēc pat gadījumā, ja jautājumi, kas tiek uzdoti, respondentiem šķiet nebūtiski, nav iespējams ne tos izmainīt, ne arī uzzināt, kāpēc respondenti tā uzskata. Ņemot vērā, ka par koruptīvo darījumu iekšējo pasauli Latvijā ir zināms izteikti maz, ir ārkārtīgi svarīgi uzzināt visas nianšes un argumentus, kādus, runājot par korupciju, izmanto paši respondenti.

Ņemot vērā iepriekšminēto, ir pamats viedoklim, ka korupcijas procesu izpratne, neskatoties uz salīdzinoši daudzajiem pētījumiem šajā nozarē, Latvijā vēl joprojām ir visai neattīstīta un balstās galvenokārt uz pieņēmumiem un intelektuāliem deduktīviem spriedumiem, nevis uz konkrētu un pamatotu pētījumu rezultātiem. Tas nenozīmē, ka līdz šim veiktie pētījumi būtu bijuši veltīgi vai nepareizi viedoti. To vērtība ir vispārējās attieksmes pret korupciju noskaidrošanā un teorētisko korupciju veicinošo apstākļu izpētē. Tomēr sakarā ar to, ka korupcija lielā mērā saistīta ar sabiedrībā pastāvošajiem morāles principiem, tās izpētei un novērtēšanai nepieciešams vairāk kontekstuālā materiāla, nekā pētot citas negatīvās parādības.

Jāatzīmē, ka līdz šim Latvijā dominējušās korupcijas izpētes metodes ir tradicionālas korupcijas pētījumos visā pasaulē. Tas saistīts galvenokārt ar uzskatu, ka korupcija kādā noteiktā sabiedrībā pastāv kā noteikts noziedzīgu, bet konkrētu un labi maskētu darbību kopums. Tāpēc tiek uzskatīts, ka pētīt korupciju var tikai ar izteikti netiešām un maksimāli anonīmām metodēm, kamēr reālie korupcijas gadījumi izpētei pieejami tikai pēc tam, kad tos atklājušas tiesībsargājošās institūcijas.

Pretēji visiem līdz šim Latvijā (un arī visā pasaulē) izdarītajiem korupcijas pētījumiem, pētījums, kura analīzei veltīts šis darbs, balstās uz datiem, kas iegūti tikai izmantojot kvalitatīvo metodi. Pētījuma galvenais uzdevums ir aizpildīt informācijas vakuumu, kas radies, korupciju pētot ar kvantitatīvo metožu palīdzību.

Šis darbs sastāv no divām galvenajām daļām. Pirmajā ir mēģināts rast atbildi uz to, kas īsti Latvijas sabiedrības uzskatos ir korupcija un kā to novērtēt. Otrajā daļā ir dots neliels ieskats koruptīvajos darījumos izmantotajā valodā un paņēmienos, kas tiek izmantoti korupcijas procesā.

Pētījuma metode

Pētījuma gaitā tika veiktas 20 intervijas. Četras intervijas tika pierakstītas ar roku sarunas laikā vai neilgi pēc tās. Visas pārējās tika ierakstītas ar diktofona palīdzību. Visas intervijas tika veiktas laikposmā no 2000. gada jūlija līdz novembrim.

Respondentu atlase tika veikta ar tā dēvētās sniegabumbas metodi, t.i., katras intervijas beigās es lūdzu respondentu mani rekomendēt kādam citam cilvēkam, kas varētu piekrist intervijai. Šādas tehnikas izvēles galvenais iemesls bija tas, ka cilvēki nelabprāt iesaistās pārrunās par korupciju ar nepazīstamiem. Tāpēc man nebija iespējas izvēlēties kādus noteiktus cilvēkus un tiešā veidā lūgt tiem intervijas. Lai gan šai metodei ir vairāki nozīmīgi trūkumi (piemēram, intervētājam ir visai ierobežotas iespējas kontrolēt respondentu izvēli), tā, šķiet, ir vienīgā, kādu iespējams izmantot pētījumos par tik jūtīgām tēmām, kā korupcija.

Vienlaicīgi arī jāatzīst, ka šajā gadījumā “sniegabumba” nav veiksmīgs apzīmējums. Reizēm maniem respondentiem radās grūtības pat vienas rekomendācijas sniegšanā. Turklāt atsevišķos gadījumos nācās atcelt intervijas ar cilvēkiem, kas sākotnēji bija piekrituši sarunai. Rezultātā daudz precīzāks apzīmējums būtu “rekomendāciju ķēde”, kurā katrs posms noved pie viena nākamā posma, bet reizēm ķēde izbeidzas. Parasti intervijas beigās, es lūdzu informantu mani rekomendēt kādam paziņam, radniekam, vai draugam. Vienīgie kritēriji, kādus es uzstādīju, bija, lai šie cilvēki būtu sociāli aktīvi, t.i, tiem būtu vismaz teorētiska iespēja saskarties ar korupciju. Turklāt es uzsvēru, ka šo cilvēku izvēle nekādā gadījumā nedrīks aprobežoties tikai ar tiem, par kuru koruptīvajām aktivitātēm manam informantam ir droši zināms vai ir radušās aizdomas.

Grūtībām, kādas maniem respondentiem, acīmredzot, sagādāja rekomendāciju došana, bija vairāki iemesli. Pirmkārt, cilvēks, kam respondents varēja mani rekomendēt, bija jāatrod starp pietiekoši tuviem paziņām, ar kuriem respondents ir bieži saskāries vai pat pārrunājis jautājumus, kādus es uzdevu intervijā. Otrkārt, korupcija ir ļoti stigmatizēts temats. Piedāvājums sniegt interviju šajā sakarā var radīt iespaidu, ka būs jāstāsta par personīgo pieredzi un iesaistīšanos koruptīvās aktivitātēs. Vairums cilvēku, pat ja šādas potenciāli krimināli sodāmas lietas ir jāpārrunā ar ļoti tuvu cilvēku, izvairīsies no sarunas¹. Tāpēc uzticības līmenim starp manu iepriekšējo informantu un to cilvēku, kam es tiku rekomendēts, bija jābūt ārkārtīgi augstam.

Cilvēki, kuri tika ieteikti intervijām, vienmēr bija paziņas vai draugi (nevis radnieki), tā paša dzimuma pārstāvji (izņemot gadījumus, kad es īpaši lūdzu, lai man tiktu ieteikts kāds pretējā dzimuma pārstāvis) un aptuveni vienāda vecuma cilvēki. Tātad, informantu izlasei ir vairāki būtiski trūkumi, kurus ir nepieciešams ņemt vērā, analizējot intervijas: tie ir aptuveni vienas paaudzes latvieši. Visi informanti ir Rīgas vai Rīgai tuvāko pilsētu iedzīvotāji, kas strādā Rīgā. Tabulā 1 ir apkopoti īsi dati par visiem informantiem. Ar dažiem tika veiktas vairākas intervijas, tādā veidā kopējais interviju skaits sasniedz 20, kaut arī informantu skaits ir mazāks.

---

¹ Respondents var arī piekrist intervijā, bet tās laikā izvairīties no atklātu atbilžu sniegšanas. Tā, piemēram, Namejs intervijas laikā pilnībā noliedza korupciju eksistenci sfērā, kurā viņš strādāja. Intervijā ar kādu citu informantu man gadījās dzirdēt ārkārtīgi atklātus aprakstus par visaptverošo kukuļņemšanu šajā sfērā. Vēlāk neformālos apstākļos jautājot Namejam par to, vai viņš bijis atklāts intervijas laikā, viņš atzinās, ka, protams, esot bijis uzmanīgs un intervijas laikā melojis.

Vārds ²	Dzimums	Vecums	Nodarbošanās
Andrejs	Vīrietis	30-35 gadi	Ārzemju vēstniecības darbinieks
Cecīlija	Sieviete	30-35 gadi	Privātuzņēmēja
Inga	Sieviete	25-29 gadi	Ofisa menedžere ārzemju firmas pārstāvniecībā
Jānis	Vīrietis	30-35 gadi	Ārzemju firmas pārstāvniecības Latvijā vadītājs
Kārlis	Vīrietis	30-35 gadi	Sabiedrisko attiecību konsultants
Kaspars	Vīrietis	25-29 gadi	Reklāmas firmas direktora vietnieks
Georgs	Vīrietis	30-35 gadi	Privātuzņēmējs
Kristīne	Sieviete	30-35 gadi	Privātas firmas darbiniece
Laila	Sieviete	25-29 gadi	Grāmatvede ārzemju firmas pārstāvniecībā
Liene	Sieviete	30-35 gadi	Ārzemju vēstniecības darbiniece
Mareks	Vīrietis	25-29 gadi	Ekonomists
Mārtiņš	Vīrietis	30-35 gadi	Privātuzņēmējs
Namejs	Vīrietis	36-40 gadi	Privātas firmas darbinieks
Pēteris	Vīrietis	30-35 gadi	Konsultatīvas firmas darbinieks, privātuzņēmējs
Uldis	Vīrietis	30-35 gadi	TV producentis

Tabula 1

² Visi intervijās pieminētie vārdi un firmu nosaukumi ir mainīti, lai saglabātu informantu anonimitāti.

Kā redzams no Tabulas 1, kopā intervēti 15 cilvēki, no kuriem 5 ir sievietes, bet 10 – vīrieši. Vairums no tiem (10 respondenti) ir vecuma grupā no 30-35 gadiem, četri pārstāv vecuma grupu 25-29 gadi, bet viens respondents ir vecumā 36-40 gadi.

Intervijas tika vadītas saskaņā ar daļēji strukturēto metodi, t.i., kaut arī pastāvēja atsevišķi jautājumi, kurus es cenots uzdot visiem respondentiem, tie tika uzdoti atkarībā no konteksta un vispārējās sarunas virzības.

Daži teorētiski apsvērumi

Šī pētījuma pamatā ir pieņēmums, ka korupcija nepastāv tikai kā konkrētas koruptīvas darbības – kā kukuļņemšana vai došana, dienesta stāvokļa izmantošana savtīgos nolūkos vai arī kā “dienesta stāvokļa pretlikumīga izmantošana nolūkā gūt materiāla vai cita rakstura labumu” kā tas minēts Latvijas Korupcijas novēršanas likumā. Korupcija lielā mērā pastāv tikai kā diskursa elements – kā idejas par rīcību un tās modeļiem. Vairums no manis aptaujātajiem cilvēkiem bija iesaistījušies darbībās, ko varētu nosaukt par koruptīvām, tikai dažas reizes vai arī vispār nebija tieši saskārušies ar korupciju. Tomēr ikvienam no tiem bija savs viedoklis par (pēc viņu domām) ārkārtīgi augsto korupcijas izplatību Latvijā. Fakts, ka viņiem pašiem ar to nav bijis liels sakars, nemazināja viņu pārliecību par korupcijas augsto izplatību. Bieži vien šāds viedoklis tika pamatots ar to, ka avīzēs tiek bieži rakstīts un “visapkārt runā” par korupciju – tāpat tai ir jābūt ļoti izplatītai. Protams, iesaistīšanās kādā notiektā darbībā nebūt nav priekšnosacījums zināšanām par šo darbību vai parādību. Lai zinātu, ka velnu var nošaut ar sudraba lodi nebūt nav pašam jānošauj kāds velns. Tomēr sakarā ar korupciju zināšanām un darbības modeļiem, kas eksistē ikdienas diskursā, ir ārkārtīgi liela nozīme. Šķiet, nekļūdīšos sakot, ka ikvienam Latvijas iedzīvotājam ir zināms par iespēju atpirkties no ceļu policista uzlikta soda, samaksājot neoficiālu ‘kukuli’. Tāpat ir skaidrs, ka ‘politiskās partijas darbojas, lai nodrošinātu savu biedru personīgās intereses’. Tas, protams, nenozīmē, ka šie uzskati atbilst kādai absolūtai patiesībai. Tomēr no to cilvēku viedokļa, kam šie uzskati piemīt, nav nekādas atšķirības vai tie ir patiesi, vai nav – viņiem tie vienmēr ir patiesi.

Korupcija reizēm tiek salīdzināta ar burvestībām³ tieši šīs diskursīvās puses dēļ. Sabiedrībās, kurās pastāv uzskats par korupcijas (vai buršanas) augsto izplatību, iedzīvotāji paši reti atzīst savu iesaistīšanos šajās darbībās, bet katrs personīgi pazīst kādu, kas ir šādas darbības veicis. Turklāt pastāv ļoti skaidri uzskati par to, kādas ir attiecīgās darbības sekas, vai arī ko būtu jāsaista ar šo darbību. Pastāv arī zināšanas, kā iespējams pašam piedalīties attiecīgajās aktivitātēs un ko darīt, lai tās nestu augļus. Šeit gan ir viena būtiska atšķirība, kas attiecas uz šo parādību pētīšanu – pētnieki parasti uzskata, ka burvestības praksē nepastāv, bet korupcija tiek uzskatīta pirmkārt un galvenokārt par reālu darbību. Pretēji burvestību pētījumiem, diskurss no prakses netiek nošķirts un korupcija tiek tēlota kā reāli pastāvošas praktiskas darbības, ignorējot to korupcijas daļu, kas pastāv tikai diskursā.

Korupcijas prakses pētīšana ir ārkārtīgi apgrūtināta un vairumā gadījumu pat neiespējama. Praksi iespējams pētīt tikai balstoties uz konkrētiem korupcijas gadījumiem. Latvijā tas būtu iespējams, pētot tiesu prāvas, kuru būtība vienā vai citā aspektā varētu būt saistīta ar korupciju. Tomēr Latvijas gadījumā šāda iespēja ir ārkārtīgi niecīga. Vienīgie pieejamie korupcijas definīcijai atbilstošie gadījumi ir saistīti ar kukuļdošanu zemākajā līmenī. Saskaņā ar Pasaules Bankas nesenu veiktajiem pētījumiem Latvijā šī līmeņa korupcija ir diezgan maz izplatīta. Turpretī augstākā līmeņa korupcija (Pasaules Bankas pētījumu terminoloģijā – ‘valsts sagrābšana’) Latvijā ir ārkārtīgi izplatīta (Pradhan et al. 2000). Tomēr vēl neviena tiesu prāva Latvijā nav pierādījusi šādas korupcijas esamību. Arī Pasaules Bankas pētījumi par augstākā līmeņa korupciju ir balstīti uz diskursa pētījumiem. Par spīti tam, pētījuma rezultāti tiek prezentēti kā korupcijas prakses pētījumi – t.i. kā konkrētu eksistējošu koruptīvo darbību atspoguļojums.

Šajā pētījumā izmantotā pieeja radikāli atšķiras no līdz šim veiktajiem korupcijas pētījumiem, bet ir zināmā mērā līdzīga pieejai, ko izmanto pētot buršanu. Tika pieņemts, ka nav svarīgi, kāda tieši ir korupcijas prakse, jo to izpētīt tik un tā nav iespējams. Svarīgi ir respondentu uzskati par korupciju: kā tiek veikti koruptīvie darījumi; kas un kāpēc populārajā diskursā tiek klasificēts kā korupcija; kādu vietu korupcija ieņem starp citām parādībām Latvijas sabiedrībā; kādi morālie standarti tiek

³ Angļu vārdam ‘witchcraft’ nav analoga latviešu valodā. Galvenā problēma, tulkojot šo vārdu uz latviešu valodu ir tā piesaiste kādam noteiktam dzimumam. Angliski ‘witch’ netiek piesaistīts kādam noteiktam dzimumam. Arī personas, ko apzīmē ar šo vārdu, var būt gan vīrieši, gan sievietes. Latviešu ‘ragana’ ir tikai sieviešu dzimuma persona. Lai gan ‘burvestība’ arī nav precīzs tulkojums, tā jēga vairāk atbilst vārdam ‘witchcraft’.

piemēroti korupcijas aprakstīšanai un kāpēc. Es neizvirzīju par savu uzdevumu atklāt konkrētus gadījumus, kurus varētu nodēvēt par korupciju. Šis pētījums nav izmeklēšanas darbs un nekādā gadījumā nevar sniegt konkrētus datus par kādu notikumu vai faktu. Toties tas sniedz ieskatu vidē, kurā darbojas cilvēki, kas potenciāli var iesaistīties (vai patiesībā iesaistās) koruptīvos darījumos.

1. daļa. Kas ir korupcija?

Viens no klupšanas akmeņiem korupcijas pētījumos vienmēr ir bijusi korupcijas definīcija: kādas darbības iespējams saukt par korupciju un ko nevajadzētu iekļaut šajā kategorijā. Zināmā mērā tas ir bijis saistīts ar pārspriedumiem par korupciju starptautiskā vidē, uzsverot, ka viena un tā pati darbība vienā sabiedrībā var tikt uzskatīta par korupciju (un tātad negatīvu parādību), bet citā sabiedrībā vai kultūrā tā pati darbība tiek uzskatīta par elementāru pieklājības normu. Kā piemērs dažāda izpratnei par dāvanas došanu amatpersonai var būt šāds kāda Eiro-Amerikāņu kultūras pārstāvja pieredzes apraksts mūsdienu Ziemeļu Ganā:

“Mans vietējais padomdevējs un tulks uzstāja, ka man jāiedod Virsaitim viskija pudeli. Šādu padomu es pieņēmu ar nepatiku un turēju viskija pudeli rūpīgi apslēptu brūnā papīra turzā. Mēs sēdējām uz soliēm ārpusē pie Virsaiša būdas, un apmums pulcējās ciema iedzīvotāji. Es izteicu pāris pieklājības frāzes un cik vien labi mācēdams izskaidroju Virsaitim savu lūgumu. Mans padomnieks čukstēja: “Dod viņam viskiju.” “Tagad?” es jautāju, “visiem šiem cilvēkiem redzot?” “Jā.” Es centos neuzkrītoši pasniegt pudeli ar visu turzu, bet mans padomnieks sāka protestēt: pudele bija jāizņem no turzas un jāiedod tādā veidā, lai ikviens varētu to redzēt. Visapkārt atskanēja piekrītoša čala un līdzās sēdošo Virsaiša padomnieku sejās uzplauka gaišs smaids.” (Osborne: 1997: 17)

Piemērojot morāles standartus un likumus, kādi pastāv vairumā Rietumu valstu (un arī Latvijā), šāda dāvana tiktu uzskatīta par kukuli. Tomēr vietējo

iedzīvotāju izpratnē šāda rīcība netika nosodīta, bet gan uztverta par nepieciešamu priekšnosacījumu jebkādu sarunu uzsākšanai ar varas pārstāvjiem.

No vienas puses būtu jāpieņem šāda uz kultūru relativisma idejām balstīta attieksme. No otras puses šeit pat slēpjas arī vājās puses – bieži vien darījumos iesaistītie aģenti izmanto kultūru relativisma ideju, lai attaisnotu savu rīcību, kaut arī tā ir pretēja vietējo iedzīvotāju uzskatiem par korektu darījumu veikšanu.

Runājot par apstākļiem Latvijā, ārzemju bīznessmenis varētu aizbildināties, ka bez kukuļdošanas un augstu amatpersonu korumpēšanas nav iespējams veikt nekādas darbības, jo Latvijā pastāv kukuļdošanas tradīcijas un bez kukuļa vietējie ierēdņi nekustinās ne pirktu attiecīgā projekta labā. Vai arī no otras puses – kā tas nesen izskanēja presē – ar nespēju dot kukuļus ārzemju kompānijas pārstāvji skaidro savu zaudējumu valsts pasūtījuma konkursā.

Tomēr nebūtu pareizi runāt vienīgi par uzskatu dažādību starp dažādām kultūrām un sabiedrībām. Atšķirīgi uzskati var pastāvēt un pastāvē arī vienas kultūras iekšienē. Iepriekšējie pētījumi Latvijā pierāda, ka Latvijas iedzīvotājiem nav vienota uzskata par to, kādas darbības būtu jāsauc par korupciju. Sabiedrības par atklātību *Delna* un sociālo pētījumu kompānijas SKDS veiktajā aptaujā “Korupcijas seja Latvijā” visvairāk respondentu (76,3%) piekrita, ka korupcija ir “papildus neoficiālas samaksas pieprasīšana” (Putniņa 2000:141). Tomēr pat šo aprakstu neatbalsta visi Latvijas iedzīvotāji.

Pieņemot, ka korupcija ir apkarojama parādība⁴, iedzīvotāju vidū esošās korupcijas definīcijas noskaidrošanai ir ārkārtīgi liela nozīme. Nav iespējams apkarot kādu parādību, ja nav skaidrs, kas pašu koruptīvajās darbībās iesaistīto aģnetu uzskatos ir korupcija. Patiesībā šeit ir runa par leģitimitāti. No vienas puses korupcijas apkarošana var būt veiksmīga, ja pastāv vairāk vai mazāk vienots uzskats par to, ka attiecīgā darbība ir nepareiza. No otras puses arī valsts centieniem ierobežot korupciju ir jāsaņem iedzīvotāju atblasts. Tā dēvētā *blata* sistēma Padomju Savienībā eksistēja visu šīs valsts pastāvēšanas laiku. Valsts līmenī tā tika aktīvi nosodīta, bet iedzīvotāju līmenī - vairāk vai mazāk atklāti attaisnota. Līdz ar to jebkuri valsts centieni ierobežot *blatu* bija nolemti neveiksmei.

Sabiedrības līmenī eksistējošās korupcijas definīcijas noskaidrošanai ir arī otrs nozīmīgs aspekts: kaut kā nodēvēšana par korupciju vienlaicīgi ietver sevī arī

⁴ Doma, ka korupcija ir negatīva un tāpēc apkarojama parādība, nebūt nav universāla. Pastāv pētījumi, kas pierāda korupcijas pozitīvo lomu valsts ekonomiskajā un politiskajā attīstībā.

negatīvu attieksmi pret to. Lai cīnītos pret korupciju, ir ne tikai jāzina, kas ir šīs negatīvās parādības, bet arī kāpēc tās tiek uzskatītas par negatīvām. Šajā daļā tiek atspoguļoti intervijās gūtie rezultāti par darbībām, kas tiek asociētas ar korupciju, kā arī dots ieskats viedokļos par šo darbību leģitimitāti.

Korupcijas definīcija.

Intervijās nevienam no respondentiem netika lūgts izkaidrot, kas viņuprāt ir korupcija vai arī dot precīzu definīciju. Atsevišķos gadījumos respondenti paši lūdza man precizēt, kas manuprāt ir korupcija, bet parasti es nekādus skaidrojumus nesniedzu, ļaujot viņiem pašiem brīvi operēt ar šo jēdzienu viņu pašu izvēlētajā vidē. Šādas rīcības iemesls bija nepieciešamība maksimāli izvairīties no respondentu viedokļa iespaidošanas. Mērķis bija noskaidrot, ko paši respondenti uzskata par korupciju, nevis, ko viņi domā par darbībām, kuras par korupciju uzskatu es.

Pirms konkrētu ar korupciju saistītu sfēru uzskaitīšanas, ir svarīgi atzīmēt, ka populārajā diskursā, kāds tas parādījās veiktajās intervijās, korupcija nekādā ziņā netiek saistīta vienīgi ar valsts sektoru. Lai arī respondenti bieži vien apzinās, ka oficiālajā diskursā ar korupciju saprot tikai darījumus valsts struktūrās vai saskarsmē ar tām, viņu pašu uzskatos korupcija var pastāvēt arī privātajā sfērā. Korupcija privātajā sfērā gan tiek mazāk nosodīta, bet asociatīvā saikne šeit ir viennozīmīga. Tā, piemēram, privātfirmas direktors Jānis stāsta:

“Vai korupcija skaitās arī korupcija, ja ir privātajā biznesā? Man arī ir bijuši gadījumi, kad piedāvā korumpēties.” Jānis

Vai arī fragmentā no intervijas ar Andreju:

“Korupcija noteikti ir arī privātajā biznesā. Es pats zinu divus konkrētus gadījumus, kad firmu izpilddirektori sāk strādāt kādam ārzemniekam un tad kādu laiku strādā tā, lai arī vietējiem būtu labi, bet patiesībā jau strādā ārzemnieku labā un vēlāk pavisam pāriet pie viņiem.”

Sakarā ar to, ka intervijās termins ‘korupcija’ tika lietots kā attiecībā uz privāto, tā uz valsts sektoru, turpmākajā konkrēto darbību aprakstā netiek minētas ‘valsts iestādes’, bet gan ‘iestādes’, attiecinot to uz jebkuru iestādi vai uzņēmumu.

Interviju rezultātus apkopojot, var noteikt šādas sfēras, kas tika minētas runājot par korupciju:

Nelielas dāvanas. Par dāvanām parasti tiek izmantoti dažādi priekšmeti – puķes, saldumi, alkoholisko dzērienu pudeles (parasti tas ir konjaks). Kaut arī asociatīvi ‘dāvanas’ tika iesaistītas sarunā par korupciju, neviens no respondentiem neuzstāja, ka tās noteikti būtu piesaistāmas pie korupcijas. Gluži pretēji – tie respondenti, kas vispār pieminēja ‘dāvanas’ norādīja, ka tās ir vairāk labas gribas vai pieklājības žests.

“[L]ai vispārējo atmosfēru veicinātu tiek aiznestas kaut kādas puķes vai viena kāda konfekšu kaste vai nu kas, vai ļoti labs dzeramais vai kas. Bet tas nu kaut kā [gara pauze] nu tas ir gandrīz vai tā pat kā tā laipni sasveicināties un tā draudzīgi atvadīties. Tas man liekas nav nekas tāds šmucīgs – tā ir dāvana.” Kaspars

Turklāt, pretēji citos pētījumos izskanējušam viedoklim, ‘dāvana’ nemaina savu statusu atkarībā no tā, vai tā ir iedota pirms vai pēc darbības, sakarā ar kuru ‘dāvana’ tiek dota.

“Un nav jau arī svarīgi, vai tu dod to konjaku pirms vai pēc tam, bet vienmēr tiek pasniegtas tās mazās dāvaniņas kā pateicība” Namejs

Pretēji daudziem citiem maksājumiem, ‘dāvanas’ bieži vien tiek dotas, lai uzturētu pastāvīgas labvēlīgas attiecības. Iespējams, tieši šis aspekts liek tās vairāk nošķirot no ‘kukuļa’, kurā šo ilgtermiņa attiecību aspekts bieži vien izpaliek.

Šeit tomēr jāatzīmē, ka dāvanu pieminēšana nav gluži nejauša šo interviju sakarā. Lai arī respondenti apzināti cenšas tās norobežot no ‘kukuļa’ vai ‘korupcijas’, ‘dāvanas’ tomēr pieder pie diskursa un tāpēc nav pilnībā jāizņem no šeit konstruētās korupcijas definīcijas.

Nelieli maksājumi naudā. Naudas iesaistīšana tiek krasi šķirota no ‘dāvanām’. Nevienā gadījumā informanti nelieto vārdu ‘dāvana’ kontekstā ar naudu. Šeit galvenā loma acīmredzot ir Latvijā eksistējošajiem tradicionālajiem uzskatiem par to, kas ir nauda un kāda ir naudas loma cilvēku savstarpējās attiecībās. Latvijā nauda kā dāvana parasti (kaut arī ir atsevišķi izņēmumi) netiek izmantota⁵. Sakarā ar to, nelielas naudas summas, kuras tiek maksātas kādas iestādes darbiniekam, lai iespaidotu tā rīcību par labu maksātājam, vienmēr tiek traktētas kā ‘kukulis’. Tai pat laikā daži informanti šos ‘kukuļus’ cenšas izdalīt no jēdziena ‘korupcija’. Šādos gadījumos par korupciju tiek uzskatīts tikai tas, kas potenciāli vai reāli apdraud sabiedrības intereses. Tomēr šeit ir daudz svarīgāk atzīmēt tieši korupcijas morālo novērtējumu, atkarībā no tā, vai respondents uzskata kādu darbību par bīstamu un tādu, kas aizskar citu intereses, vai nē. Ja respondents uzskata, ka kukulis, kuru tas ir samaksājis, nekādā veidā negatīvi neietekmē citu sabiedrības locekļu intereses, šis koruptīvais akts netiek nosodīts. Parasti šādi argumenti tiek izmantoti, lai attaisnotu kādu rīcību, kuru pats respondents tomēr pieskaitītu pie koruptīvām.

Nelieli maksājumi naudā parasti saistās ar tādām sfērām kā Ceļu Policija, Muita, vai ar iestādēm, kas izsniedz dažādas atļaujas. Tomēr šī tipa transakcijas intervijās netika bieži pieminētas. Galvenā sfēra, ar kuru tika saistītas šāda veida darbības, bija Ceļu Policija, bet respondenti par to saistību ar korupciju izteicās ļoti maz. Iespējams, ka šāda izturēšanās ir balstīta faktā, ka iespēja samaksāt mazāku summu policistam tiek uzverta pozitīvi, vienlaikus apzinoties, ka Satiksmes noteikumu pārkāpums tik tiešām noticis.

Šajā grupā varētu ierindot arī maksājumus ārstiem, skolu un bērnudārzu darbiniekiem. Tomēr šīs sfēras intervijās praktiski neparādās, bet ja parādās, tad tikai, lai šo rīcību attaisnotu.

Lieli maksājumi. Atšķirību starp šo un iepriekšējo kategoriju nosaka galvenokārt respondenta maksātspēja. Atkarībā no tās maksājums var sākties no 10 latiem, 50 latiem vai pat 100 latiem. Tomēr atšķirībā no iepriekšējās kategorijas, šī vienmēr tiek asociēta ar korupciju. Korupcija ir parādība, kura tiek nosodīta. Ja kāda maksājuma pieprasīšana vai izdarīšana tiek attaisnota, tā ierindošana korupcijas sfērā

⁵ Tomēr pastāv zināma tendence leģitimizēt naudas izmantošanu dāvanām. Pēdējā laikā reklamētās dāvanu kartes, acīmredzot baltās tieši uz šādas vēlmes. Tomēr arī šo karšu izmantošana parasti norāda uz zināmu attiecību depersonalizāciju.

ir problemātiska. Lielie maksājumi ir kukuļdevējam subjektīvi ievērojami liela summa un tās došanu nekādā ziņā respondenti nespēja nodēvēt par dāvināšanu.

Jebkura veida maksājumi iestādēm, lai panāktu rezultātu ātrāk. Vairāki respondenti piemin ‘korupcijas legalizēšanu’ – sistēma, kas ieviesta vairākās iestādēs, kad par papildu samaksu iespējams panākt jautājuma izskatīšanu ātrāk, līdzās pastāvēt arī bezmaksas pakalpojumam. Kaut arī šādā veidā tiek novērsti individuāli maksājumi atbildīgajiem ierēdņiem, respondenti tos jēdzieniski nešķiro no korupcijas:

“Cecīlija: *Nē, es piemēram domāju, ka tāda sistēma, kāda ir uzņēmumu reģistrā, ka tu par oficiālu lielu samaksu vari pasteidzināt savu uzņēmuma reģistrāciju, tas ir normāli.*

Pēteris: *Tā ir oficiālā korupcija.*

Klāvs: *Nu kāpēc korupcija?*

Cecīlija: *Nē nu kāpēc?*

Pēteris: *Viņa nav korupcija tikai tāpēc, ka nav nostiprināta normatīvajā aktā, bet patiesībā tā ir korupcija – tu samaksā naudu par to, lai iegūtu rezultātu ātrāk. Citur vienkārši neviens nav iedomājies to ierakstīt oficiālā ceļņikā.”*

Līdzīgi izsakās arī Mārtiņš:

“*Es domāju, ka viņu vajadzētu legalizēt. Viņu vajadzētu legalizēt tā, kā es to tagad minēju, kad ir zināmi pakalpojumi, par kuriem ir zināma cena. Un ja cilvēkam vajag to ātrāk ... es nezinu, nu kaut kādu sistēmu ieviest, ja?”*

Korporatīvās saites. Saskaņā ar informāciju, kas parādās intervijās, korupcija nebūt nav saistīta ar tiešu un īslaicīgu apmaiņas ‘dots pret dotu’ principu. Šajā gadījumā tiek runāts par ‘korporatīvajām saitēm’ vai retāk par ‘blatu’. Šādi procesi saistīti galvenokārt ar izpalīdzēšanu paziņām, vai lēmumu pieņemšanu par labu paziņam vai radniekam. Piemēram Pēteris stāsta par tiesu praksi:

“Pēteris: *Iedomājies, [Pilsētā N] ir kaut kādi 3 vai 4 vai 5 tiesneši, vai ne. [Pilsētā N] ir 2 vai 3 advokāti. [Pilsētā N] ir viens notārs. Kad notiek kaut kādi*

vietējie tiesu tusiņi [...], kas tad tur nāk viens pie otra. Nāk tiesneši pie advokātiem, nāk advokāti pie tiesnešiem un notārs un tā tālāk. Viņi tā ikdienā redzās. Es tagad aizeju uz tiesu, man faktiski ir tāda ļoti strīdīga lieta. Un strīdīgā lietā, kad nav vienas vai otras puses uzvara, ļoti nostrādā šīs pazīšanās saites. Un tiesnesis veselu pusgadu izskatīja mūsu prāvu, lai beigu beigās pieņemtu absolūtu Zālamana spriedumu. Turklāt zālamana spriedumu tādu, ko pārsūdzēja gan es, gan viņi. Viņi pārsūdzēja tāpēc ka viņiem likās, ka viņi ir apčakarēti, un man likās, ka es esmu apčakarēts. Tas nozīmē, ka tiesnesis vienkārši tā – lai tikai būtu labi. Pieņēma lēmumu....

Cecīlija: *Bet šajā gadījumā gribas nopirkt. – kurš vairāk pārmaksās.*

Pēteris: *Nē, nē man nav pat domas bijis par nopirkšanu, es nedomāju arī ka otrai pusei, bet otrai pusei, sakarā ar to, ka viņiem ir vietējais advokāts, viņiem ir lielākas iespējas laimēt. Bet es domāju, ka viņi ir nopirkuši attieksmē. Viņi visi ir vietējā krējuma pārstāvji. Viņi vārās savā sulā. Un es esmu svešķermenis tur. Es esmu no Rīgas kaut kāds kadrs. Un tai pašā laikā es nedomāju, ka tur ir naudas jautājums iejaukts, tur ir korporatīvā saite.”*

Runa par korporatīvajām saitēm izskanēja vairākās intervijās. Lai gan informanti acīmredzot apzinās, ka no likumu viedokļa šādi sakari nav ierindojami korupcijas definīcijā, tie tik un tā tiek asociēti ar korupciju. Šajā ziņā tie ir pretēji iepriekš aprakstītajām ‘dāvanām’, kad tehniski darījums būtu klasificējams kā korupcija, bet respondentu uzskatos šī asociācija tiek noliegta. Citās intervijās ‘korporatīvās saites’ tiek minētas kā izskaidrojums dažādām darbībām, kurās bijušas iesaistītas personas, kas viena otru labi pazīst (radnieki, seni draugi vai biznesa partneri). Tādā veidā tiek izskaidroti citādi grūti izprotami lēmumi, piemēram, par cilvēku pieņemšanu nozīmīgos darbos.

“Augstākajā līmenī – nu kā var apkarot korupciju? Piemēram, kas ir [ietekmīgas valsts struktūras] direktors? Kā viņu sauc? Pēteris Pēteriņš. Kāpēc viņš ir [tās iestādes] direktors? Tāpēc, ka viņš ir [pazīstamam politiķim] brāļadēls, nu – radnieks. Utt utjp. Vide ir maza. Šeit jau strādā tā ģimene. Kurš kuram krusttēvs, kurš kuram krustdeēls kurš kuram brāļadēls, kurš kuram kaut kādas pakāpes radnieks, ja? Nu tā ir ģimene...” Kārlis.

Bez šīm konkrētajām darbībām, runājot par korupcijas augsto izplatību Latvijā, var identificēt vairākas *pazīmes*, pēc kurām tiek spriests par korupcijas klātbūtni kādā procesā. Jebkura amatpersonas rīcība, kuras motīvus ir grūti izprast, tiek saistīta ar korupciju. Valsts pasūtījuma piešķiršana nepazīstamām firmām, nemotivētu ierobežojumu iekļaušana pasūtījuma konkursa noteikumos, amatpersonu nevēlēšanās runāt par kādu noteiktu lēmumu, vai pat ierēdņu braukšana automašīnās ar aptumšotiem stikliem, kas varētu norādīt uz vēlmi kaut ko slēpt, tiek saistīta ar korupciju. Tas pats attiecas uz dažādu likumu pieņemšanu, kas nelielai grupai izrādās izdevīgi, bet sabiedrības vairākumam ir neizdevīgi.

“Liela mēroga [...] lobēšana ļoti izteikta un ārkārtīga bija spēcīga (no kā arī faktiski lielā mērā cieš Latvijas sabiedrība), piemēram, mašīnu civiltiesiskā apdrošināšana. Man liekas, ka arī skaidri lobēts, caur Saeimu dabūts likumprojekts, kurā ar ārkārtīgi paaugstinātām likmēm[tielk īstenota] tieši šo lielo apdrošināšanas sabiedrību interešu izbīdīšana priekšplānā pār visu sabiedrību kopumā īstnībā”
Namejs

Parasti šādu respondentam neizprotamu likumu pieņemšana tiek vai nu asociēta ar korupciju vai lobismu, kas šādā gadījumā ir sinonīmi jēdzieni.

Apkopojot iepriekš minētos viedokļus, var secināt, ka populārajā diskursā korupcija ir kādas amatpersonas negodīga rīcība. Turklāt šai ‘korumpētajai’ rīcībai nav jābūt kādam konkrētam nodarījumam, t.i., uzskatus par korupcijas augsto līmeni veido arī vienkārša neizpratne par amatpersonas rīcības motivāciju. Tomēr lielā mērā to, vai kāda darbība tiek nopietni izvērtēta kā tāda, kas iekļaujama korupcijas jēdzienā, nosaka tās novērtējums no morāles viedokļa. Citiem vārdiem – vai tā ir laba vai slikta, vai tā ir noderīga vai kaitīga. Jau iepriekš minēju, ka atsevišķas darbības respondenti tikai daļēji pieskaitīja koruptīvajām. Tāpēc iepriekš izklāstītais pazīmju uzskaitījums nav izmantojams pilnībā, neizprotot morālos apsvērumus, kurus korupcijas sakarā izmanto respondenti.

Labā vai sliktā korupcija

Viens no standartjautājumiem, kas tika uzdots ikvienā intervijā, bija – “vai tavuprāt korupcija Latvijā ir laba vai slikta?”⁶ Iedzīvotāju viedokļa noskaidrošana šajā jautājumā ir ārkārtīgi svarīga, veidojot korupcijas novēršanas stratēģiju. Raugoties no valsts viedokļa, korupcija vienmēr ir negatīva parādība. Tomēr jāatzīst, ka korupcija nevarētu pastāvēt, ja nebūtu daudz cilvēku, kas uzskata, ka šai parādībai ir pietiekoši daudz pozitīvu iezīmju, lai tajā iesaistītos. Tāpēc, meklējot ceļus, kā novērst korupciju, ir svarīgi uzzināt, kādu motīvu dēļ iedzīvotāji samierinās ar korupciju, vai arī gluži pretēji – kādos apstākļos tie aktīvi iesaistās cīņā *pret* to. Ne mazāk svarīgi ir uzzināt, kāpēc respondenti *neiesaistās* cīņā pret korupciju. Sabiedrības par atklātību *Delna* pētījumā “Korupcijas seja Latvijā”, kurā arī man bija iespēja piedalīties, jau tika dots neliels ieskats jautājumos par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret korupciju un motivāciju, kas liek cīnīties pret korupciju vai attur no šādas rīcības. Minētajā pētījumā tika noskaidrots, ka visbiežāk korupcija tiek nosodīta tad, ja respondents pats tajā nav (reāli vai potenciāli) iesaistīts, kamēr tās koruptīvās darbības, kurās respondents pats ir bijis iesaistīts bieži vien tiek attaisnotas (Sedlenieks 2000). Pētījuma specifikas dēļ tomēr nebija iespējams dziļāk izpētīt iemeslus, kas liek respondentiem uzskatīt, ka korupcija ir pozitīva vai negatīva parādība.

Pašreizējā pētījumā es cenots dziļāk izziņāt gan morālās izjūtas, kas pavada uzskatus par korupciju, gan arī viedokļus par to, kas būtu darāms korupcijas novēršanai (un vai vispār respondenti nopietni apsver nepieciešamību novērst korupciju).

Šajā pētījumā noskaidrotā respondentu attieksme pret korupciju veidojas atkarībā no katras konkrētās situācijas. Vērtējums līdzīgām situācijām var būt gan pozitīvs, gan negatīvs. Turklāt vērtējums ir atkarīgs no tādiem apsvērumiem kā uzskati par valsts darbību kopumā, konkrētā ierēdņa vai darbinieka godīgumu vai rīcības legitimitāti, respondenta uzskatiem par savas rīcības nepieciešamību un to, vai attiecīgā rīcība kādam citam (konkrētām personām vai valstij un sabiedrībai kopumā) ir bīstama un kaitīga vai arī tā tiek novērtēta kā sabiedrībai nepieciešama un veicināma.

---

⁶ Intervijās visi respondenti tiek uzrunāti ar ‘tu’ neatkarīgi no tā, vai es viņus pirms tam biju pazinis, vai nē.

Korupcijas pozitīvās iezīmes

Pie korupcijas pozitīvajām iezīmēm, kuras dažādos kontekstos tika minētas interviju gaitā būtu pieskaitāmi šādi aspekti:

- **korupcija dod papildus iespējas gadījumā, ja citādi vēlamais mērķis nav sasniedzams.** Šis aspekts tiek uzskatīts par pozitīvu tikai tādā gadījumā, ja šķēršļi, kas ir jāpārvar paši par sevi jau tiek uzskatīti par nosodāmiem. Tādi var būt, piemēram, kāda ierēdņa patvaļīga rīcība, uzliekot kādu sodu, vai neizsniedzot kādu atļauju. No otras puses, izveidojušies šķēršļi var tikt traktēti kā negatīvi jau tieši korupcijas sakarā – korupcija ir attaisnojama un tāpēc uzskatāma par pozitīvu parādību, ja ar tās palīdzību ir iespējams aizstāvēt savas intereses jau korumpētā situācijā.

“[V]ienīgā iespēja, kā konkurēt ar korporatīvajām saitēm ir dot kaut kādu ekonomisku labumu tam cilvēciņam [t.i. viņu piekukuļojot].” Pēteris

- **Korupcija ļauj paātrināt birokrātisko procesu.** Šis viedoklis visbiežāk parādās intervijās, runājot par pozitīvajām iezīmēm. Ar kukuļa vai pazīšanās palīdzību iespējams panākt kāda lēmuma pieņemšanu ātrāk, tiesā iespējams panākt ātrāku lietas izskatīšanu utt. Šādi motivētai koruptīvai rīcībai ir arī vismazākais nosodījums, jo tas ‘nevienam nekādu ļaunumu nerada’.

- **Korupcija dod individuālu ieguvumu abām iesaistītajām pusēm.** Šis uzskats gan tiek uztverts diezgan skeptiski. Nepieciešamība amatpersonai gūt kādu papildu materiālo labumu ne vienmēr tiek attaisnota. Tomēr ir gadījumi, kad arī šādi apsvērumi tiek izmantoti, uzsverot, ka valsts nespēj nodrošināt darbiniekiem pietiekoši lielas algas. Tas var attiekties kā uz pavisam zema līmeņa darījumiem (piemēram policija, vai slimnīca) bet var tikt attiecināts arī uz augstākajiem varas līmeņiem.

- **Korupcija ļauj panākt savu taisnību saskarsmē ar valsti.** Šis viedoklis ir ārkārtīgi cieši saistīts ar neuzticēšanos tiesu sistēmai. Vairāki respondenti norāda, ka nopietni neapsver iespēju vērsties tiesā, gadījumos, kad ir pārliecināti par savu taisnību strīdīgos jautājumos.

- **Privātā līmenī parasti korupcija tiek uzskatīta par pozitīvu iezīmi.** Tas gan attiecas tikai uz darbībām, kuras nevar uzskatīt par kukuļa izspiešanu. Izspiešanas

gadījumā korupcija tiek uztverta klaji negatīvi. Tomēr šeit jau ir runa par koruptīvo darījumu leģitimitāti – amatpersonas rīcība var tikt uzskatīta par pieņemamu tikai līdz noteiktam līmenim. Tā, piemēram, Kristīne stāsta par kādu gadījumu, kad, lai uzvarētu konkursā par piegādēm kādai valsts iestādei, viņas firma noorganizējusi pilnībā apmaksātu braucienu divām šīs iestādes darbiniecēm uz Franciju (divas dienas tiek pavadītas rūpnīcā, kas izgatavo piedāvātās preces un piecas – ceļojumam pa Franciju). Pats fakts par šādu braucienu tiek uztverts kā parasta parādība, bet izteiktu Kristīnes nepatiku izraisa atbildīgo darbinieču vēlme saņemt arī dienasnaudu visam ceļojumam:

“Viņas gulēja viesnīcā, par kuru viņas nemaksāja, viņas ēda pusdienas, vakariņas un visu uz mana rēķina, un vēl viņām bija kabatas nauda. Nu tas man likās drusciņ par daudz.”

Jāpiebilst tomēr, ka par spīti ieguldītajiem līdzekļiem, Kristīnes firma minēto pasūtījumu neieguva un tas varētu pastiprināt viņas negatīvo nostāju.

Vairāki respondenti pieļauj domu, ka korupcijai varētu būt pozitīva ietekme arī visas valsts līmenī. Tas attiecas uz liela mēroga projektiem, par kuru īstenošanu citādi valsts nespētu izšķirties:

“[Nu kaut vai tā Nacionālā Bibliotēka – būtu labi, ja kāds sataisītos piekukuļot visus tos, kam tas ir jāizlemj un uzceltu [...] Nu un forši man liekas arī būtu, ja kāds samaksātu tiem, kam ir jāsamaksā, un uzceltu ceturto tiltu [pār Daugavu]. Pēc visa spriežot šinī valstī tā tas notiekās. Nu tā man liekas tā ir nu. Jo citādi nekas nenotiek.” Uldis

Korupcijas negatīvās iezīmes

Kopumā korupcijas negatīvās iezīmes ir vairāk attālinātas no indivīda. Individuālā līmenī ir tikai divi iemesli, kāpēc respondenti uzskata korupciju par negatīvu parādību:

- **korupcija ir nelegāla** un tāpēc tajā iesaistīties ir nepatīkami un morāli nepieņemami. Vienaļīgi tomēr tiek atzīts, ka reizēm tas ir nepieciešams un atsevišķos īpašos gadījumos visi respondenti bija gatavi maksāt kukuļus. Šajā apstākļi, iespējams, arī meklējami cēloņi vēlmei korupciju legalizēt: respondentiem nav pretenziju pret pašiem papildu maksājumiem, bet ir nepieņemams fakts, ka tie ir nelegāli.

- **korupcija padara dzīvi grūtāku** – tā rada nepieciešamību manipulēt ar nerakstītiem likumiem un prasa augstu meistarības pakāpi. Ir jāzina (bieži vien – jāizjūt), kam var piedāvāt iesaistīties koruptīvos darījumos, jāpārvalda īpašā šiem darījumiem raksturīgā verbālā un neverbālā komunikāciju sistēma.⁷ Šāda attieksme gan ir tikai tiem respondentiem, kas sevi neuzskata par spējīgiem veiksmīgi darboties šajā neformālajā vidē.

Visi pārējie negatīvie korupcijas aspekti ir vairāk saistīti ar respondentu domām par sabiedrību un valsti kopumā.

- **Korupcija grauj ticību valstij un tās institūcijām.**
- **Korupcija ir netaisnīga pret citiem sabiedrības locekļiem.** Pirmkārt, tā sadala sabiedrību tajos, kam ir nepieciešamie kontakti ('korporatīvās saites') un tajos, kam nav. Otrkārt tā zināmā mērā ierobežo citu sabiedrības locekļu iespējas saņemt līdzīgus pakalpojumus (piemēram, pasūtījumus) no valsts. Šeit gan arī iespējami vismaz divi gadījumi, kas ļauj respondentiem saskatīt arī pozitīvas iezīmes. Pirmkārt, bieži vien ir grūti noteikt objektīvus vērtējumu kritērijus:

[M]ums ir kādi desmit divpadsmit konkurenti... Tad saproti – tā aparatūra visiem ir kvalitatīva. Un par cik tas tā ir, tās cenas arī būtībā ir ļoti vienādas un tam cilvēkam, kaut kādam [...] iestādes vadītājam, viņam ir jāizšķiras, ko pirkt. Nu kā lai viņš izšķiras?" Kristīne

⁷ Šajā kontekstā interesants ir fakts, ka korupcijas komunikāciju sistēma kļūst par iemaņām, kas tiek asociētas ar veiksmīgu darbošanos mārketinga jomā. Parasti zināšanas par to, kā būtu jārunā ar amatpersonām, kuras nepieciešams iesaistīt koruptīvā darījumā, tiek nodotas neformālā ceļā – mācoties no darba kolēģiem vai darījumu partneriem. Tomēr atsevišķos gadījumos šāda apmācība tiek iekļauta arī formālā izglītībā. Saskaņā ar viena informanta sniegto informāciju, kādos mārketingaursos Latvijā viņš ir ticis apmācīts, kādā veidā jārisina sarunas, lai varētu iesaistīt amatpersonas koruptīvos darījumos.

Otrkārt, tiek izmantota brīvā tirgus ideoloģija, lai attaisnotu koruptīvus darījumus. Saskaņā ar šo ideoloģiju jāuzvar nevis taisnīgākajam, bet gan spējīgākajam:

“[V]alstij jāgūst peļņu no nodokļiem un viņai būtu jāpatur uzņēmumi tikai ļoti konkrētās monopolu jomās vai arī ļoti stratēģiskās jomās. Pārējam visam ir jābūt absolūtākā brīvās konkruences jomā un privātuzņēmēja rokās [..]. Patiesībā mēs izdarām svētu lietu – mēs nokorumpējam, mēs dabonam konkrēto līgumu un mēs piesaistām šī gada – vēl šī gada, cik tur divi vai trīs mēneši palikuši – mēs piesaistām[ārzemju investīciju veidā] konkrētu miljonu latu lielu summu. Svēta lieta. Nu taču valstij vajadzētu mūs apsveikt, ka mēs vispār šādu lietu esam izdarījuši un viņu nokorumpējuši.” Pēteris

- **korupcijas rezultātā tiek nelietderīgi izšķiesti līdzekļi** (gan valsts, gan privātie). Šādu viedokli gan izteica tikai viena respondente. Vairums samēroja iespējamus zaudējumus ar ieguvumiem sev personīgi vai savas kompānijas biznesa attīstībai un secināja, ka samaksāt nepieciešamo naudas daudzumu ir mazākais no iespējamajiem ļaunumiem. Laika zudums, kas varētu rasties, cenšoties visu nokārtot likumīgā ceļā, tiek uzskatīts par lielāku zaudējumu, nekā iztērētā nauda. Tas attiecas ne tikai uz dažādu atļauju un licenču iegūšanu, bet arī uz iespēju panākt taisnību tiesas ceļā.
- **Korupcija ir slikta tad, ja (un tāpēc, ka) tā notiek augstākajos valsts līmeņos.** Vairāk vai mazāk atklāti šāds viedoklis izskanēja lielākajā daļā interviju. Pamatā respondenti šādu viedokli pamatoja ar uzskatu, ka korupcija, kas notiek individuālā līmenī skar tikai nedaudzas šajos darījumos iesaistītās personas, kamēr augstākā līmeņa korupcija skar visas valsts intereses un līdz ar to arī rada daudz lielāku sabiedrības daļu. Šeit jāatzīmē, ka izpratnei par to, kas ir augstākie varas slāņi, ir ļoti nenoteiktas robežas un parasti tas attiecas uz sfērām, kurās pats respondents nav iesaistīts.

Kā jau iepriekš minēju, izpratni par to, kas ir korupcija Latvijas sabiedrībā veido gan uzskati par konkrētām darbībām, kuras var klasificēt kā koruptīvas, gan arī korupcijas un visu ar šo sfēru saistīto darbību morālais novērtējums. Tomēr definīcija,

kas pastāv populārajā diskursā nav konkrēti noteikta. Tā tiek piemērota attiecīgajiem apstākļiem un katra indivīda izpratnei par šo darbību morālo vērtību. Tai pat laikā pastāv aspekti, kas padara korupciju par ‘īstāku’ vai ‘neīstāku’. Katrā konkrētā gadījumā nodarījums tiek samērots ar šiem aspektiem un korupcijas ‘īstums’ novērtēts. Tomēr, lai šo tendenci labāk izprastu, ir nepieciešams aplūkot vēl dažus intervijās atspoguļotos korupcijas morālos aspektus: korupcijas saistību ar *blata* sistēmu un izpratni par ģimeni un radniecīgām saitēm kopumā.

Korupcija, *blats* un ģimene

Līdzīgi kā ar jautājumu par korupcijas pozitīvajām un negatīvajām iezīmēm, arī jautājums par to, vai mūsdienu korupcijai Latvijā varētu būt kāds sakars ar *blata* sistēmu, kas eksistēja Padomju periodā, tika iekļauts gandrīz katrā intervijā. Jautājums par *blata* saistību ar mūsdienu korupciju Latvijā tika aplūkots arī pētījumā “Korupcijas seja Latvijā”, kurā galvenās atziņas bija, ka:

- 1) *blats* kā paziņu loks dažādu grūti iegūstamu vērtību iegūšanai ir nozīmīgs arī mūsdienu sabiedrībā un
- 2) mūsdienu Latvijas iedzīvotāju viedoklis par korupciju zināmā mērā ir veidojies no Padomju periodā eksistējošajiem uzskatiem par *blata* sistēmu valsts aparātā, t.i., arī mūsdienās eksistē uzskats, ka “kaut kur ir cilvēki, kas izmanto savu privileģēto stāvokli, lai paņemtu sev to, kas pienākas visiem”, tādējādi iespaidojot iedzīvotāju uzskatus par valsti (Sedlenieks 2000:187).

Tomēr minētajā pētījumā netika pievērsta uzmanība tam, kā izpratne par piedalīšanos *blata* sistēmā sasauca ar izpratni par piedalīšanos mūsdienu koruptīvajos darījumos individuālā līmenī.

Pētījumi par *blatu* un tam līdzīgām sistēmām bijušā sociālistiskā bloka valstīs (piemēram, Ķīnā, Polijā un Krievijā) rāda, ka *blata* vērtējums oficiālajā un populārajā diskursā krasi atšķīrās. Kamēr no valsts viedokļa (oficiālajā diskursā) tas tika atkāti nosodīts, ikdienas līmenī cilvēki pret to bieži vien izturējās kā pret pozitīvu iespēju piekļūt citādi nerasniedzamām vērtībām. Ievērojamā *blata* pētniece A.Ledeneva raksta, kā cilvēki 90-to gadu vidū Krievijā ar sirsnību un nostaļģiju runā par izzūdošo *blata* sistēmu (Ledeneva 1998). Kaut arī *blatam* bija (ir) zināmas

negatīvas konotācijas (jo daļa sabiedrības pieņēma oficiālajā diskursā propogandēto attieksmi vai arī vienkārši bija palikuši ārpus *blata* sistēmas un tāpēc sāpīgi izjuta tās izraisīto negodīgumu), kopumā tas saistījās ar vairākām morāli augstām vērtībām – draudzību un savstarpējo palīdzību. Antropoloģe Kerolaina Hamprija raksta, ka mūsdienu Krievijā kukuļdošana tiek krasi pretstatīta darbībām, kas risinājās *blata* sistēmas ietvaros. Faktu, ka kukuļdošanai nepiemīt šī morālās darbības aura, Hamprija skaidro ar kukuļdošanas īslaicīgo raksturu – katrs konkrēts maksājums ir par kādu konkrētu darbību. Turpretī *blata* sistēmā apmaiņa ar pakalpojumiem vai ar pieejas došanu šiem pakalpojumiem vai precēm bija ilgtermiņa, nenoslēgts cikls. Pret katru konkrētu pakalpojumu netika pieprasīts kāds noteikts pretpakalpojums vai tūlītēja samaksa. Tādējādi pakalpojumu apmaiņa *blata* sistēmā notika līdzīgi, kā tas notiek apmaiņā ar dāvanām (Humphrey 1998). Šajā gadījumā būtiskākais elements ir attālums laikā starp pakalpojumu un pretpakalpojumu (vai samaksu par pakalpojumu). Jo lielāks ir šis attālums, jo lielāka morālā vērtība tiek piešķirta attiecīgajam apmaiņas procesam (Bloch 1973:72). Kukuļdošanas gadījumā bieži vien šis attālums ir ne vien mazs, bet pat negatīvs lielums – samaksa tiek pieprasīta pirms paša pakalpojuma. Iespējams tāpēc viena un tā pati samaksa tiek bieži vien traktēta atšķirīgi atkarībā no tā, vai izdarīta pirms vai pēc pakalpojuma, ko sniedzis kādas iestādes darbinieks⁸.

Kā norādā Hamprija, *blatu* un korupciju atšķir vēl viens aspekts. *Blata* sistēmā piedalās radnieki un draugi. Tādā veidā *blatā* iesaistītās personas veido tādu kā savdabīgu ģimenes loku. Turpretī kukuļdošanā nevar iesaistīties radnieki, jo kā norāda Hamprijas informanti, “nav iespējams piekukuļot radnieku”. Tā rezultātā “maksājumi tuviem radniekiem netiek uzskatīti par kukuļiem, bet par kaut ko citu” (Humphrey 1998).

Pašreizējā pētījuma ietvaros veiktajās intervijās informanti piekrita, ka *blats* vēl joprojām pastāv, bet tas ir mainījies – tas vairs netiek izmantots, lai iegūtu pirmās nepieciešamības preces, jo tās var bez grūtībām iegūt par naudu. Tomēr līdzīgi kā Padomju periodā, *blata* sistēma ir noderīga, lai piekļūtu vērtībām, ko par naudu nevar nopirkt. Uzskati par to, cik liela saistība ir korupcijai ar *blatu*, svārstās no domas, ka šie jēdzieni ir sinonīmi līdz uzskatam, ka saistība ir visai attālināta. Tomēr spektrs, kādā eksistē uzskati par *blatu* veido ļoti noteiktu jēdzienu kopumu, kurā ietilpst, izpalīdzēšana draugiem vai radniekiem, ‘korporatīvās saites’ un starpniecība

⁸ Interesanti salīdzināt, ka šī attieksme attiecas daudz vairāk uz kukuļiem naudas formā, nevis uz ‘dāvanām’. Skat. iepriekš nodaļu “Korupcijas definīcija.”

kukuļdošanas procesā. Tādā veidā *blats* jēdzieniski daļēji pārklājas ar korupciju. Kā *blatam*, tā koruptīvajām darbībām piemīt arī kāda daļa no morāli augstu novērtētajām attiecībām, kas raksturīgas izpalīdzēšanai draugu un radnieku starpā un kas sevišķi raksturīgas attiecībām ģimenes lokā.

Intervijās ģimene tomēr parādās arī kādā citā aspektā. Sakari, kas tiek viennozīmīgi uzskatīti par koruptīviem vai tādiem, kas ir korupcijas pamatā, tiek salīdzināti ar ģimeni.

“Latvija jau ir maza – viss kā ģimenē. Tam, kas nav ģimenē, nekā nesanāks.”
Andrejs

“Bet vajag vēl arī tikt ģimenē, jo es pieļauju, ka jebkurā šādā korupcijas vietā... man taču tur arī ir... māšīca, piemēram, strādā [nozīmīgā valsts iestādē] lielajā nu tajā centrā. [...] Bet viņa nevar dabūt nevienu santīmu. Viņa pat nezina. Bet nu, teiksim, viņu nodaļas priekšnieks dzīvo labi. Tātad tur jau grozās [nauda]. A tur kur viņa – ne, jo tā nav ģimene” Uldis

Līdzība ar ģimeni šeit tiek izmantota, lai uzsvērtu ciešās attiecības, kas viedojas starp korupcijā iesaistītajām personām, kā arī šī personu loka noslēgtību – cilvēkiem no malas ir grūti tajā iekļūt. Lai kļūtu par ģimenes locekli ir tajā vai nu jāpiedzimst, vai jāienāk, radikāli izmainot savu sociālo statusu (*apprecoties*). Tomēr ģimenes tēls ir ārkārtīgi spēcīgs tieši attiecībā uz morālām vērtībām. Vismorālākās maiņas attiecības notiek ģimenē, tuvu radnieku starpā. Tāpēc grūti ir nosodīt kādu koruptīvu darbību, kur abas puses ir tuvi radnieki. Tā šajā kontekstā tiek uztverta kā pašsaprotama.

Vienlaicīgi šādas cieši (bieži vien ar draudzības saitēm) saistītas personu kopas tiek dēvētas par tām, kas ir ‘korporatīvo saišu’ pamatā. Līdzīgi kā *blats*, arī ‘korporatīvās saites’ tiek asociētas ar darbībām ģimenes lokā un tātad morāli augstvērtīgākas, nekā attiecības starp pilnīgi svešiem cilvēkiem. Līdzīgi kā ģimenē, arī šādu grupu ietvaros koruptīvās darbības ne vienmēr notiek izmantojot naudu kā maksāšanas līdzekli un attālumus laikā starp pakalpojumu un pretpakalpojumu (vai apmaksu) var būt daudz lielāks.

Vairāki informanti man ir stāstījuši par saviem nodomiem iestāties politiskajās partijās, jo citādi viņi neredz iespēju tālāk attīstīt savu biznesu. ‘Korporatīvo saišu’

trūkums liedz pieeju valsts līdzekļiem, bet iesaistīšanās kādā politiskajā partijā varētu pavērt ceļu uz šādu saišu veidošanos, jeb uz ‘ģimeni’. Vienlaicīgi neviens no viņiem arī neslēpa to, ka apzināti cenšas nokļūt tādā stāvoklī, kur būtu iespēja izmantot dienesta stāvokli un iesaistīties koruptīvos darījumos.

Morālā nosodījuma trūkumu šāda veida koruptīvām darbībām acīmredzot ietekmē arī apziņa, ka būs iespēja veikt šīs darbības, maksājumiem neizmantojot naudu, bet *tikai* pretpakalpojumu.

Hamprija raksta, ka Krievijā kukuļdošanas nosodījums zināmā mērā pamatojas faktā, ka attiecīgā transakcija ir vienreizēja un īslaicīga – tas ir ‘dots pret dotu’ princips un tādā morālā vērtība tai ir zema. Daļēji to apstiprina arī pašreizējā pētījuma rezultāti, tomēr atsevišķos gadījumos situācija ir pilnīgi pretēja: kukulis tiek dots, lai uzturētu pastāvīgas draudzīgas attiecīgas. Šajā ziņā tas gan formas gan funkcionālā ziņā līdzinās dāvanai un kā tāds arī netiek nosodīts. Parasti nelielu dāvanu pasniegšana kādai amatpersonai pat netiek uzskatīta par kukuli. Tomēr arī lielāku koruptīvu darījumu rezultātā iegūtā nauda var kalpot par pamatu ilgstošām un draudzīgām attiecībām. Bieži koruptīvās darbības atkārtojas un starp iesaistītajiem aģentiem veidojas ciešākas attiecības. Jo regulārākas ir šīs attiecības, jo vairāk tās tiek pielīdzinātas savstarpējai palīdzībai, kas raksturīga draudzībai:

“Bet no otras puses, tas ... tad kad tās attiecības pāriet tādā līmenī, tad viņas jau kļūst draudzīgas. Vismaz ar kaut kādiem desmit vai piecpadsmi klientiem, ar kuriem mums tādas attiecības ir, saproti, tas jau ir apmēram tā, ka nu tā kā piezvanīt tavai draudzenei un teikt – tev vajag to?” Kristīne

Korupcijas attaisnošanai tiek izmantotas arī pavisam cits tēls – tirgus attiecības. Tirgus attiecības tiek tēlotas kā pašas par sevi pastāvošas objektīvas normas, kuras arī visu ‘noliks savās vietās’. Tāpēc pat darbības, ko citādi varētu nosaukt par koruptīvām, skatoties no tirgus attiecību viedokļa kļūst pieņemamas un pat zināmā mērā veicināmas:

“Ideja ir tāda, ka mazā birokrātiskā korupcija patiesībā tikai veicina visu uzņēmējdarbību un valsts plaukšanu, jo citādāk, ja nebūtu šī mazā korupcija, tad administratīvie pasākumi, kas ierobežo itkā patvaļas, patiesībā nobremzētu da jebkādu dzīvību vispār. Un korupcija dod iespēju elpot. [..]. Un savukārt lielā valsts

nozagšanas sfēra, [...] tas ir tikai veids, kādā uzņēmīgākie uzņēmēji var pierādīties un spēt attīstīties un iet uz priekšu.” Pēteris

Šeit gan jāpiezīmē, ka pretēji ģimes tēlam, tirgus ir daudz pretrunīgāks. Liela Latvijas iedzīvotāju daļa raugās ar zināmām aizdomām uz ‘tirgus attiecībām’, kurās dominē jau iepriekš pieminētās īstermiņa transakcijas ar zemo morālo lādiņu. Tāpēc cilvēkiem, kas nav paši iesaistīti koruptīvajos darījumos, ‘tirgus’ drīzāk rada negatīvas asociācijas un šo darījumu nosodījums pieaug. Kāda bijusī ministrijas darbiniece man stāstīja, ka vislielāko sašutumu viņā izraisījis nevis fakts, ka augtākās ministrijas amatpersonas ir novirzījušas savās kabatās valsts pasūtījumu naudu, bet gan tas, cik atklāti un lietišķi notikušas attiecīgās vienošanās par šiem darījumiem dažādu ministrijas amatpersonu starpā. Tomēr koruptīvos darījumos iesaistītajiem aģentiem ‘tirgus attiecību’ piemērošana ļauj attālināties no šo darījumu vērtēšanas morālā aspektā. Priekšplānā tiek izvirzīts **savstarpējais** izdevīgums un godīgums. Kukulis tad tiek izprasts, kā vienkāršs atalgojums par darbu, ko amatpersona ieguldījusi.

Iekšējais un ārējais

Koruptīvo procesu novērtējumā ļoti svarīga loma ir arī izpratnei par to, vai korupcijas procesi notiek vidē, kurai vērtētājs jūtas piederīgs, vai arī tā notiek svešā un pat antagonistiskā vidē. Jau aprakstītais ģimenes tēls norāda uz piederību kādai noteiktai videi. Draudzības un ģimeniskās saites ļauj cilvēkam justies piederīgam pie vides un pie procesiem, kas norisinās šajā vidē. No vienas puses šāds skatījums ‘no iekšpuses’ ļauj attaisnot atsevišķus koruptīvus darījumus vai arī skatīties uz tiem ar mazākām morālajām pretenzijām.:

“Klāvs: Ja tev uzreiz pateiktu – tas džeks ņem kukuļus. Respektīvi, viņš visu ir izsaimniekojis. Ministrs tāds un tāds, visus pasūtījumus piešķīris tikai sev. Pats uzvārījies uz to. Kādas ir pirmās tās domas? Teiksi – johaidī – nošaut vajag! Vai arī....

Kārlis: Es pieņemu to, ka ja viņš man būtu pazīstams, tad es to pieņemtu ar zināmu lepnumu. Ja es viņu nepazītu, tad man būtu sūra skaudība – maita uzvārījās!”

Šajā citātā no intervijas parādās abas attieksmes – no iekšpuses un no ārpusē. Latvijas iedzīvotāju vairākums skatās uz notikumiem valsts aparātā, kā uz procesiem, kas notiek kaut kur viņiem nepazīstamā un naidīgā vidē, kuras pastāvēšanas galvenais iemesls ir valsts amatpersonu privāto (bieži vien – ekonomisko) vajadzību apmierināšanai. ‘Vienkāršais cilvēks’ šajā diskursā ir tikai upuris valsts vadītājā spēlē. Līdz ar to ir iespēja no sevis noņemt atbildību par piedalīšanos koruptīvajos procesos un uzvelt vainu valstij (Putniņa, 2000).

Jo tālāk koruptīvie darījumi notiek ārpus tās vides, ko iedzīvotāji spēj uzskatīt par savu, jo vairāk tie tiek nosodīti. Šī pētījuma ietvaros veiktajās intervijās vairums respondentu norādīja, ka augstākā līmeņa korupcija ir daudz nosodāmāka, nekā jebkurā citā līmenī notiekošie darījumi.

Vairāki respondenti atklāti pauda apziņu, ka korupcija tiek nosodīta vairāk, ja valsts tiek uzskatīta par svešu vidi, ar kuru pats informants sevi neidentificē. Tomēr tikai vienā gadījumā šo apziņu respondents attiecināja pats uz sevi:

“Nu jā un es daļēji jūtu, ka tā [valsts] ir dziļi manī un es jūtu, ka manos bērnos viņa būs vēl vairāk. Līdz ar to – tas jautājums – ja viņa nav ārpusē, viņa ir manī, tad es varu izturēties pret viņu kā pret sevi un līdz ar to man nav iemesls sevi čakarēt [..]” Kaspars

Nobeidzot sarunu par populārajā diskursā pastāvošo korupcijas definīciju, jāatzīmē, ka tā, pretēji likumos un vārdnīcās dotajām, nav konkrēta un neattiecas tikai uz noteiktām darbībām. Lielā mērā šī definīcija ir balstīta diezgan nekonkrētās morāles normās. Šīs normas, nosacīti var novietot starp tuvu un draudzīgu izpalīdzēšanu draugu un radnieku starpā, kur attālums starp pakalpojumu un pretpakalpojumu ir garš un īslaicīgām morāli negatīvām attiecībām starp nepazīstamiem aģentiem svešā vidē. Jo vairāk kāda darbība līdzinās attiecībām ģimenē, jo tā tiek uzskatīta par morāli augstvērtīgāku un tāad mazāk atbilstošu jēdzienam ‘korupcija’. Attālinoties no tuvo attiecību modeļa, darbība kļūst arvien atbilstošāka ‘īstai korupcijai’.

2. daļa. Korupcijas valoda un kukuļdošanas procedūra

Kļūdaini tomēr būtu uzskatīt, ka morālā vērtība (lai tā būtu augsta, vai zema), kas tiek piešķirta koruptīvām darbībām, pastāv kā objektīva parādība. Aģenti ar šīm morālajām vērtībām apzināti manipulē, ar mērķi mainīt koruptīvo darbību novērtējumu. Tas tiek darīts gan pašu aģentu pašpārmetumu samazināšanai, gan lai padarītu pielaidīgākus iespējamus korupcijas partnerus. Šādām manipulācijām tiek izmantota vesela verbālo un neverbālo komunikācijas līdzekļu kolekcija, ko var nodēvēt par *korupcijas valodu*. Lai gan šī pētījuma ietvaros intervēto cilvēku prasme rīkoties ar šo valodu bija atšķirīga, tā nevienam nebija sveša.

Korupcijas valodas īpatnības ir cieši saistītas ar iepriekš aprakstītajiem morālajiem aspektiem – šīs valodas mērķis ir novirzīt koruptīvo darījumu morālajā skalā no amorālās ‘īstās korupcijas’ puses pēc iespējas tālu uz morālo ‘savstarpējās palīdzības’ vai ‘dāvanas’ pusi. Cits paņēmieni ir maskēt koruptīvo darījumu ar jēdzieniem no ‘brīvā tirgus’ leksikona un runāt par ‘sadarbību’, ‘partneriem’ un ‘projektiem’.

Dāvināšana

Dāvanas parasti tiek izmantotas, lai uzlabotu attiecības ar kādu amatpersonu. Kā dāvanas parasti tiek lietoti nelieli priekšmeti, kuru vērtība atkarībā no apstākļiem svārstās no dažiem latiem līdz dažiem desmitiem latu. Dāvināmo priekšmetu izvēle ir salīdzinoši maza. Ziedi, konfekšu kaste vai konjaka pudele ir priekšmeti, kurus respondenti minēja visbiežāk⁹. Neatkarīgi no tā, vai šie priekšmeti tiek pasniegti pirms vai pēc tam, kad amatpersona ir izdarījusi nepieciešamo pakalpojumu, tā tiek pavadīta ar īpašām frāzēm, kā to, piemēram apraksta Mārtiņš:

“Mēs iegājām pie sekretāres pasniedzām – tur bija kaut kādas puķes, konfektes, konjaks, izgājām gaitenī, uzpīpējām un mums atnesa papīru, mēs pateicām paldies uz redzēšanos un viss kārtībā. Nu tā attieksme mainījās momentāli un tikko tas teiksim.. pa priekšu tika iedots tas ar sakāmo – nu ko katru reizi saka sievietēm – pie kafijas padzert, nu kaut ko tādu. Viņa: Nevajadzēja jau censties – tā un šitā. Tas ir tā, kā tā saruna tika veikta un viss bija perfekti”

⁹ Šajā kontekstā ir interesanti atzīmēt, ka latviešu valodas vārds ‘kukulis’ jau savā tiešajā nozīmē ir konkrēta pārtikā lietojama lieta. Līdz ar to šim vārdam ir daudz mazāk negatīvās pieskaņas, nekā tas ir citās valodās. Piemēram lietuviešu ‘kyšis’ pēc nozīmes ir tuvs vārdiem, kas nozīmē ‘kabata’ un ‘bāzt’;

Svarīgi ir atzīmēt, ka frāzēs, kas tiek izmantotas šādos gadījumos netiek pieminēts, ka šīs lietas ir **par** kādu noteiktu darbību – tā nav samaksa, bet vienkārši pasniegta dāvana. Protams, ka ne dāvanas pieņēmējam, ne devējam nav nekādu šaubu par to, ka šī dāvana patiesībā ir zināma veida samaksa par konkrēto darbību. Tomēr jo attālinātāks ir dāvanas pasniegšanas mirklis no laika, kad amatpersona izdara dāvanas devējam nepieciešamo pakalpojumu, jo lielāka ir šīs dāvanas līdzība ar patiešām nesavtīgi dotu dāvanu. Šāda veida dāvanas tiek dotas, lai uzturētu labas attiecības ar amatpersonu, paredzot, ka nākotnē var būt nepieciešamība pret labvēlīgu attieksmi no šīs amatpersonas puses.

“Citreiz tā sekretāre ir izdarījusi tā, ka viņa nolika tavu papīru kā pirmo. Tu neesi viņa ne nesis puķes, neko, viņa tā vienkārši nolika pirmo. Nākošreiz tu atnes konfekšu kasti, tad viņa nākošreiz jau apzināti noliek tavu papīru jau pirmo, vai ne?”
Mārtiņš

Kukuļi naudas formā

Nauda pati par sevi, kā jau minēju, Latvijā netiek izmantota dāvanām, tāpēc kukuļošanas procesā tā ir maksimāli jānomaskē. Parastais maskēšanas veids ir naudas ievietošana aploksnē. Aploksnē ievietotas naudas pasniegšana notiek bez jebkāda mutiska paskaidrojuma. Naudas devējs to itkā nejauši novieto uz pieņēmēja galda. Saņēmējs, savukārt, tai nepievērš uzmanību. Šādos apstākļos nav iedomājama rīcība, ka naudas saņēmējs paņemtu aploksni un pārskaitītu tajā atrasto naudu. Šādai rīcībai ir divi iemesli. Pirmkārt, paņemot naudas aploksni, amatpersona pierādītu, ka apzinās kukuļņemšanas faktu un tārad apzināti veic nelikumīgu darījumu. Otrkārt, dāvanas pieņemšanas etiķete neļauj tās saņēmējam interesēties par dāvanas vērtību. Saskaitot naudu, kukuļņēmējs pārkāptu šo normu. Turpretī, nepievēršot aploksnei uzmanību, palielinās šīs aploksnēs līdzība ar dāvanu.

---

krievu ‘vzjatka’ – vārdam ‘ņemt’. Kaut arī angļu vārdam ‘bribe’ ir tikai viena nozīme, tas ir cēlies no vidusangļu ‘briben’, kas nozīmē ‘zagt’ vai senfranču ‘briber’ – ‘lūgt’.

Atsevišķos gadījumos naudas kukuļi tiek arī maskēti kā oficiāli maksājumi. Visbiežāk šādā veidā tiek doti kukuļi policistiem vai citām amatpersonām, kurām būtu jāmaksā sodanauda. Pēteris to apraksta šādā veidā:

“Tur nav jāsaka nekas – [...] ir vienkārši jāsaka – ai man jūsu kvīti nevajag, šie piecītis un brauc. Un turklāt tas ir jāpasaka tā priecīgi – Ā piecīša sods, na ņem! Un brauc prom. Ir gadījumi, kad nepaprasa ne mašīnas ne paša dokumentus. Tevi apstādina, pasaka, ka ir pārkāpums, tu pasaki – ā, nu tur piecīša sods, iedod piecīti un brauc tālāk pat nepaprasot.”

Šajā gadījumā iniciatīva nāk no kukuļdevēja puses, bet tā var nākt arī no amatpersonas puses. Pieprasījums pēc kukuļa var tikt izteikts dizgan skaidri, bet tomēr izmantojot maskētu valodu un cenšoties to padarīt par tādu kā palīdzības žestu:

“Un viņš man tagad saka – sods 10 lati, par apstāšanos zem zīmes. Es viņam saku – bet man nebija visa mašīna, tikai nu mazs gabaliņš. [Viņš saka]: neko nezinu – sods 10 lati. Es saku, labi. Nolieku uz galda desmitnieku. Viņš neraksta kvīti, viņš tagad attaisa savu maciņu, izņem piecīti, noliek uz galda un saka tā – bet mēs varam darīt tā...” Laila

Iestādēs, kurām ir pievērsta intensīva sabiedrības uzmanība kukuļņemšanas sakarā un kurās acīmredzot amatpersonu bailes tikt sodītiem par kukuļņemšanu ir daudz lielākas, kukuļa pieprasīšanas procesu var pamanīt tikai tas, kam ir pietiekoši labas zināšanas šajā ziņā.

“Jānis: Muitā arī tā – ja ir kāda kaut vismazākā problēma, tad – nedarīšu un viss. Neskatās vairs acīs un vienkārši pasaka- nedarīšu un viss, man viss pofīg. Par TO nekad nerunā, pat mājienu nedod.

Klāvs: Bet taču dod kaut kādu mājienu, ja tu zini, ka jādod?

Jānis: Nē, neko – tikai neskatās acīs, nodur galvu vai skatās kaut kur projām: man viss vienalga, man pofīg un viss, acīs neskatās. Nav tā, kā tas robežsargs [kas Jānim nesen devis mājienu par kukuļa nepieciešamību] – saka: tu domā, domā ātri, redzi, kāda tur rinda. Te [muitā] nekas tāds nenotiek”

Izvairīšanās no jebkādu mājienu došanas šajā gadījumā tiek izmantota, lai kukuļņēmējs varētu gan pats sev, gan arī pieķeršanas gadījumā - citiem aizbildināties, ka kukuļa izspiešana nav bijusi viņa iniciatīva. Tomēr konkrētajos apstākļos šāda attieksme ir ieguvusi skaidru, abām pusēm saprotamu nozīmi – acu noduršana un nevēlēšanās risināt problēmu ir skaidrs mājiens, ka nepieciešams kukulis.

Vienošanās

“Nopietnus kukuļus dod, lai dabūtu nopietnu naudu. Mazus dod – vienkārši tāpatās” Mārtiņš

Visi iepriekš pieminētie kukuļdošanas un kukuļņemšanas gadījumi ir samērā vienpusēji procesi – viens no darījuma dalībniekiem ierosina kukuļa došanu, bet otrs piekrīt (vai arī nepiekrīt) šādam darījumam. Gadījumā, kad kukulis tiek piedāvāts, to maskējot ar dāvanu, bet amatpersona nevēlas to pieņemt, tam ir jāpārvar ar dāvināšanu saistītā etiķete – no dāvanas atteikties ir sociāli nepieņemami. Šajā gadījumā stimulē pieņemt ‘dāvanu’ ir dubults – no vienas puses amatpersona var vēlēties iegūt piedāvāto ‘dāvanu’, no otras puses to pieņemt spiež pieklājības normas.

Tomēr ‘dāvanu’ izmantošana saistās ar pašu zemāko korupcijas līmeni, kas raksturīgs ar diezgan vienkāršu procedūru un ātri veicamiem darījumiem, vienošanās starp dalībniekiem notiek īsā laikā. Tai pat laikā arī kukuļdevēja ieguvums ir salīdzinoši neliels. Koruptīvajos procesos, kuros runa ir par lielām naudas summām, procedūra ir daudz sarežģītāka un vienošanās ir ilgstošākas darbības rezultāts.

Kontaktu nodibināšana.

Kontaktu nodibināšana nozīmē, ka ir nepieciešams atrast iespēju rast tuvāku neformālu pieeju potenciālajam kukuļņēmējam. Izņemot gadījumus, kad kukuļņemšanas parkse kādā iestādē ir pilnīgā institucionalizēta (jebkura amatpersona ir potenciāli piekukuļojama un kukuļa lielums ir zināms plašam cilvēku lokam) arī mazāku kukuļu gadījumā ir nepieciešama labāka kukuļņēmēja pazīšana. Tomēr zemākos līmeņos visbiežāk kukuļdošana notiek arī bez ciešākas iepazīšanās.

Kontakts iespējams nodibināt divos veidos – vai nu personīgi iepazīstoties ar kukuļņēmēju, vai arī izmantojot starpnieku, kuram savukārt ir personīgi pazīstams iespējamais kukuļņēmējs. Personīga pazīšanās (vai nu tieši vai caur starpnieku)

piešķir šīm attiecībām zināmu drošību. Gadījumā, ja tiek izmantots starpnieks, tas kalpo kā drošības garants. Parasti arī starpnieks tāpēc tiek pieskaitīts tām personām, kam pienākas zināma samaksa par ieguldīto darbu. Abos gadījumos koruptīvā darījuma veikšanai tiek patērēts daudz lielāks laiks un pūles, nekā tas būtu iepriekš aprakstītajos gadījumos ar ‘dāvināšanu’:

“Uz doto brīdi, teiksim, Latvijā ir tā, ja man ir papīrs man ir oficiāli pieņemts, ka 20 dienu laikā tiek sniegta atbilde uz šādu papīru , tiek šis papīrs parakstīts, novīzēts un aizsūtīts, Tad nu es pieņemu, ka tas process ir tā, kā es esmu darījis , divas dienas mums aizņem, lai sameklētu cilvēku [kurš tiek izmantots par starpnieku], kam ir pazīšanās šajā iestādē, divu dienu laikā šis papīrs tiek pārsūtīts no šīs iestādes uz nākošo. Tas aizņem 4 dienas” Mārtiņš

Iepriekšējā laikposmā dotās dāvanas vai kopīgi (uz kukuļdevēja) rēķina paēstas pusdienas labā restorānā nostiprina draudzīgās attiecības un itkā pietuvina iespējamo kukuļdevēju ‘ģimenei’. Kā to formulēja Kristīne:

“Ja tu vienkārši ieej jebkurā jaunā iestādē un gribi kaut ko piedāvāt, kaut vai pēc tā paša konkursa, kur tu pirmo reizi izlasi avīzē, ja tu ieej pie viņiem no ielas, nu tevi jau vispār labākajā gadījumā tevi uzklausa – neviens jau ar tevi nemaz nerunā.”

Projekti

Ir tomēr kāds paņēmiens, kura izmantošana var daļēji kompensēt faktu, ka kukuļdevējs ir ‘no ielas’ – tā ir tīras tirgus ekonomikas valodas lietošana. Kukuļdošanas process tādā gadījumā tiek tēlots kā ‘projekts’ – īpaši organizēts pasākums ar savu stingru un oficiālu struktūru un plānu. Katram cilvēkam, kas piedalās projektā ir sava loma un arī paredzētā samaksa par padarīto darbu. Cilvēkam, kas ir nolēmis piekukuļot kādu amatpersonu, ir jāizskaidro, ka pastāv kāds projekts, kurā arī attiecīgajai amatpersonai jau ir paredzēta noteikts darbs un noteikts atalgojums. Tas ir jau ierakstīts izdevumu tāmē un šī tāmē apstiprināta. Šādā veidā manipulējot ar tirgus vai mārketinga valodu, potenciālais kukuļdevējs var pilnībā ievirzīt izpratni par to, kādas attiecības to saista ar doto amatpersonu, tīra un godīga

darījuma gultnē. Rezultātā morālā pretestība attiecīgajam kukuļdošanas darījumam tiek samazināta.

Šo principu man vispirms izstāstīja Jānis, piebilstot, ka viņam tas ir mācīts kādos mārketingaursos. Jānis pats, šķiet, šo principu savā darbībā nebija izmantojis, bet kā pierādījumu tam, ka citur tas tiek plaši izmantots, viņš minēja gadījumu, kad pie viņa paša vērsušies cilvēki, kas šādā veidā gribējuši viņu piekukuļot (jāatzīmē arī fakts, ka Jānis strādā privātā kompānijā, nevis valsts iestādē). Vēlāk es uzdevu jautājumus par ‘projektiem’ gandrīz ikvienā intervijā. Tie respondenti, kas bija vairāk saskārušies ar kukuļdošanas procesiem, piekrita, ka paši bieži vien šo tehniku ir izmantojuši.

Vienošanās par kukuļa lielumu.

Gadījumos, kad kukuļdošanas procesā piedalās starpnieks, vienošanās par kukuļa lielumu var notikt salīdzinoši atklātā sarunā, kurā piedalās starpnieks un potenciālais kukuļa devējs. Tomēr sarunās netiek izmantoti vārdi, kas varētu tikt saistīti ar korupciju. Bieži vien pat netiek izmantoti tādi vārdi kā ‘samaksa’. Biežāk pieminētie termini ir ‘procenti’ vai arī vienkārši ‘viņiem vajadzētu’. Pusēm pašām ir jāsaprot, kas ar to ir domāts un paskaidrojumi sīkāk netiek sniegti.

Šī pētījuma ietvaros veiktajās intervijās man neizdevās iegūt informāciju par to, kā par kukuļa pieņemšanu vienojas starpnieks ar kukuļņēmēju.

Sarunājoties tieši ar iespējamo kukuļņēmēju parasti arī tiek izmantota kodēta valoda, kurā dominē sarunas par ‘procentiem’. Atsevišķos gadījumos verbālā komunikācija tiek pilnībā izslēgta un sarunas notiek neverbāli:

“[...]tu vari skaidri piedāvāt – nu jā šim piedāvājumam līdzī nāk brauciens uz to Vāciju, vai Ameriku ar visiem izrietošajiem pasākumiem. Un tas viss protams ir iekļauts tur tajā cenā, sākot no biļetes un ēšanas un beidzot ar visām izpriecām. Un citam tu vienkārši redzi pēc viņa acīm, ka tur nav ko dancot apkārt. Tu vienkārši uzraksti uz papīra ciparu 3, viņš krata galvu. Uzraksti ciparu 4, - cik tur tie procenti, tas atkarībā no tās summas.... Bet tā tas ir! Tas ir vienmēr, saproti?” Kristīne

Kodētā valoda tiek izmantota ne tikai pašā korupcijas procesā, bet arī runājot par korupciju ar trešajām personām, kā tas notika mūsu intervijās. Tie respondenti, kuri neslēpa, ka ir devuši kukuļus, parasti arī nelietoja jēdzienu ‘kukulis’, bet gan ‘procenti’ un ‘maksājumi’.

Kukuļa pieņemšana

Kukuļu ņemšanas fakti turpretī netika maskēti un respondenti tos atklāti dēvēja par kukuļiem:

“Kārlis: Vai es esmu ņēmis kukuļus? Esmu. [smejas]

Klāvs: Esi, ja? Nu tad pastāsti, kāpēc tu tā darīji.

Kārlis: Naudu gribējās.”

No visiem respondentiem tikai divi atzina, ka ir pieņēmuši kukuļus. Tomēr abos gadījumos no konteksta redzams, ka šie gadījumi netiek apgrūtināti ne ar kādiem morāliem pašpārmētiem. Tieši otrādi – tie tiek aktīvi attaisnoti. Respondenti acīmredzot izjuta nepieciešamību man izskaidrot, kā tas var būt, ka viņi neizjūt sirdsapziņas pārmētiem par savu rīcību. Vienā gadījumā tas tika skaidrots tā, ka kukuļa pieņemšanas rezultātā pakalpojums, ko sniedza kukuļa saņēmējs, bija kvalitatīvāks, nekā tad, ja kukuļdevējs to būtu ieguvis izmantojot oficiālos kanālus. Otrā gadījumā tika paskaidrots, ka lēmums, kura iespaidošanai ir ticis dots kukulis, jau pirms tam un pilnīgi objektīvi bija pieņemts par labu kukuļdevējam. Rezultātā kukuļņēmējs neuzskata sevi (savu lēmumu) par ‘nopirktu’ un tāpēc neizjūt sirdsapziņas pārmētiem.

Šeit gan jāpiebilst, ka kukuļņemšana populārajā diskursā tiek tēlota kā morāli daudz nepieņemamāks process, nekā kukuļu došana. Ja respondenti bieži bija ar mieru stāstīt par savu pieredzi, dodot kukuļus, tad viņu vēlme atklāt gadījumus, kad tie ir ņēmuši kukuļus iespējams bija daudz mazāka. Tāpēc stāstīt iespējams tikai par tiem gadījumiem, kurus viņi paši jau ir attaisnojuši un iespējams pat lepojas ar šo kukuļņemšanas pieredzi.

Iemesli, kāpēc cilvēki iesaistās koruptīvos darījumos

Intervijās visbiežāk pieminētie iemesli, kāpēc respondenti ir iesaistījušies koruptīvos darījumos (devuši kukuļus) ir šādi:

- 1) lai ātrāk nokārtotu nepieciešamās formalitātes, vai citādi paātrinātu kāda procesa gaitu;
- 2) lai nopelnītu, vai arī lai nopelnītu vairāk;
- 3) lai atbrīvotos no lielākas naudas maksāšanas.

Aplūkosim katru no šiem iemesliem nedaudz detalizētāk.

Kukuļi procesu gaitas paātrināšanai

Šis ir iemesls, kuru kā ārkārtīgi svarīgu min kukuļdevēji visā pasaulē. Tomēr pēdējā laikā Pasaules Bankas eksperti Kaufmans un Vejs, pamatojoties uz matemātiskiem aprēķiniem un kvantitatīvo pētījumu interpretāciju, ir centušies apgāzt šādu viedokli. Pareizāk sakot, tiek uzsvērts, ka patiesībā laiks, kas tiek veltīts, lai noorganizētu kādu koruptīvo darījumu, ir daudz lielāks, nekā būtu, lai to pašu rezultātu sasniegtu, nemaksājot kukuļus. Šie eksperti arī apgalvo, ka birokrāti cenšas maksimāli palielināt izspiežamā kukuļa lielumu un pielāgo to kukuļus dodošās firmas vēlmei maksāt kukuļus (Kaufmann and Wei 1999).

Dati, ko man izdevās iegūt šī pētījuma gaitā norāda, ka Kaufmana un Veja izteiktie pieņēmumi, neatbilst reālajai situācijai, kas pastāv kukuļdošanas vidē.

Lai iedotu kukuli, kura mērķis ir procesa paātrināšana nekad netiek patērēts daudz ilgāks laiks, nekā būtu nepieciešams, lai šo pašu darbību izdarītu likumīgā ceļā. Procesu paātrināšanai parasti tiek doti kukuļi, kurus es iepriekš aprakstīju kā 'dāvanas' vai nelielus kukuļus naudas izteiksmē. Šāda tipa kukuļu došana parasti nav saistīta ar ilgstošām sarunām un bieži vien notiek apstākļos, kuros ilgstošas sarunas nemaz nav iespējamas.

Arī otrs Kaufmana un Veja arguments ir diezgan neiedomājams. Pirmkārt, birokrāti nav pietiekoši informēti par potenciālo kukuļdevēju maksātspēju un vēlmi maksāt šos kukuļus. Otrkārt, interviju dati norāda, ka kukuļdošanas procesā amatpersona vispār reti izsaka, cik lielu tieši kukuli tie sagaida. Par kukuļa izmēriem ir jāizlemj kukuļa devējam. Turklāt daudzos gadījumos kukuļa lielums ir jau iepriekš zināms un kukuļdevējam vienkārši ir jāpieturās pie šī lieluma:

“Pēteris: *Un tad es normāli, tad es vienkārši atnāku, un tad es apmēram skatos sejā un dodu naudu, tad es apmēram redzu, cik ir jāiedod. Es jau esmu iepriekš zinājis, ka tā ir kaut kāda zināma naudas vienība. Zemes grāmatā tie ir 50...*

Klāvs: *Bet kā tu zini?*

Pēteris: *Izejot no tradicionāli skaistām apaļām vienībām. Piemēram, 13 lati droši vien nedos. Dos 10 latus vai 20 latus, nu 15 latus vai ne, jo tās ir apaļās naudasvienības. Zemesgrāmatā točna iet 100 dolāri vai 50 lati, tas ir apmēram vienā vērtē, lai arī atšķirība ir 10 lati, vai ne?”*

Saskaņā ar intervijās iegūtajiem datiem, tātad, kukuļi, kuru mērķis ir paātrināt kāda procesa gaitu, šos procesus patiešām paātrina. To veikšanai patērētais laiks ir nesalīdzināmi mazāks, nekā oficiāli noteiktais amatpersonu reaģēšanas termiņš. Kukuļa vērtība, salīdzinot ar laiku, kas tiek iegūts šīs darbības rezultātā, irniecīga, kā tas redzams no iepriekš citētās intervijas ar Mārtiņu – 20 dienu vietā dokumenta parakstīšanai nepieciešamas tikai 4 dienas.

Lai gūtu peļņu

Kaufmana un Veja argumenti daudz lielākā mērā varētu atbilst koruptīvajiem procesiem, kas tiek veikti *tieši* peļņas gūšanas nolūkā (nevis pakārtoti, kā tas ir gadījumā, kad kukulis tiek dots, lai paātrinātu procesu norisi).

Gadījumos, kad iestāde (privātā vai valsts) iepērk tai nepieciešamās preces, piegādātājs var vienoties ar šīs iestādes atbildīgo amatpersonu, ka daļa no pasūtījuma summas tiks samaksāta šai amatpersonai. Šajā gadījumā tik tiešām ir nepieciešama ilgstošāku sarunu veikšana ar potenciālo kukuļņēmēju. Turklāt ir nepieciešama arī jau izveidojusies pazīšanās ar šo amatpersonu. Tikai pēc tam, kad kukuļdevējs ir izveidojis ciešākas saites un nostiprinājis uzticību, ir iespējams izteikt piedāvājumu.

Salīdzinot ar kukuļiem, kas paredzēti porcesu gaitas paātrināšanai, kukuļi, ko dod, lai nopelnītu, ir daudz lielāki – tie var pārsniegt kukuļņēmēja oficiālo mēnešalgu pat vairākas reizes. Turklāt, pretēji paātrinošajiem kukuļiem, šie kukuļi bieži vien nevis uzlabo darījuma kvalitāti (palielina peļņu no gūtā pasūtījuma), bet gan nosaka, vai šāds darījums vispār notiks. Nepiekukuļojot atbildīgo amatpersonu, tā varētu izšķirties par iepirkumu no kādas konkurējošas firmas.

Kukuļi, lai izvairītos no soda naudas

Šis iemesls tika minēts visretāk. Tas parasti saistās ar Ceļu vai Municipālo policiju vai citiem dienestiem, kam ir tiesības uzrēķināt sodanaudas. Tomēr par šīm parādībām respondenti runāja ļoti maz, tāpēc arī nav iespējams šo kukuļdošanas veidu sīkāk analizēt.

Citi iespējamie iemesli, lai iesaistītos koruptīvos darījumos.

Izsverot, kā rīkoties konkrētās situācijās, aģenti samēro, cik liels varētu būt ieguvums no koruptīvā darījuma un cik lielu morālo kaitējumu tas dos viņiem pašiem. Starp faktoriem, kas ietekmē šī sprieduma pieņemšanu bez morālajiem apsvērumiem (kas varētu atturēt no kukuļa ņemšanas vai došanas) un aprēķinu par iespējamo ieguvumu (kas varētu veicināt iesaistīšanos šajā procesā), iespējams pastāv arī citi apsvērumi. Piemēram Dž. L. Klarks apraksta veselu apstākļu kompleksu, kas ietekmē koruptīvu lēmumu pieņemšanu pensiju fondu valdēs. Klarks cita starpā min tādus faktorus, kas spiež fondu valdes locekļus pieņemt koruptīvus lēmumus, kā savstarpējā apmaiņa ar pakalpojumiem (fonda valdes loceklim ir jāizpalīdz cilvēkiem, kas ir pirms tam palīdzējuši viņiem); autoritātes ietekme (katra fonda valdes locekļa iekļūšanu valdē ir atbalstījusi kāda ietekmīga persona ārpus fonda valdes un šīm ietekmīgajām personām ir milzīga neformāla ietekme uz valdes locekļiem); tieša piespiešana (viens godīgs valdes loceklis nevar pieņemt godīgu lēmumu, jo citi centīsies to visādiem līdzekļiem iespaidot) (Clark 1998: 1243). Tomēr Klarka minētie faktori vairāk attiecas uz kukuļņēmēju praksi. Pašreizējā pētījuma ietvaros tikai divi informanti atzina, ka ir ņēmuši kukuļus, turklāt katrs apgalvoja, ka tas noticis tikai vienu reizi. Tāpēc plašākus secinājumus no šiem datiem izdarīt grūti.

Iemesli, lai neiesaistītos koruptīvos darījumos

Neviens no informantiem krasi nenorobežojās no potenciālas iespējas dot kukuļus. Gluži pretēji - visi piekrita, ka īpašos gadījumos būtu ar mieru dot kukuļus:

“Bet tas jau ir tikai normāli, ka cilvēks grib atpirkties no soda. Nu kā – es visu pēdējo dvēseli atdotu, lai man nebūtu cietumā jāsēž.” Cecīlija

Tomēr nenoliedzami pastāv iemesli, kāpēc korupcijā masveidīgi neiesaistās visi sabiedrības locekļi.

Kukuļa izspiedējs pārkāpis nerakstītās normas

Lai kukuļošana process noritētu veiksmīgi (no procesā iesaistīto aģentu viedokļa), pusēm ir jāievēro nerakstītās normas, kas regulē šādus darījumus. Pirmkārt, ir jālieto īpašā kodētā valoda, kas jau aprakstīta iepriekš. Otrkārt, amatpersonas nedrīks uzstādīt prasības, kas ir augstākas, nekā potenciālais kukuļdevējs atzītu par leģitīmām. Šeit, protams, neeksistē kaut kādas strikti noteiktas robežas, tāpēc kukuļošana process ir tāda kā minēšanas spēle, kurā katrai pusei ir jāsaprot, cik tālu tā drīkst iet. Gadījumi, kad cilvēki vēršas pie varas iestādēm, lai sūdzētos par kukuļa izspiešanu, iespējams, ir notikuši tikai tāpēc, ka kukuļa pieprasītājs ir pārkāpis šīs nerakstītās normas. Piemēram, Laila skaidro, kāpēc ir uzstājusi, ka vēlas samaksāt oficiālu sodanādu par stāvēšanu neatļautā vietā, (nevis pusi no summas tieši policistam), ar to, ka policista rīcība bijusi pārmērīgi nekaunīga¹⁰.

Arī citi respondenti stāsta par gadījumiem, kad amatpersonas rīcība ir bijusi uz robežas ar nerakstīto normu pārkāpšanu un tādējādi izraisījusi lielu sašutumu. Tomēr neviens no viņiem nebija mēģinājis vēlāk taisnību meklēt teisas ceļā vai citādi sūdzoties par nodarīto.

“Jānis: Nē, ja būtu iespējams nedot to kukuli, tad es nekad to nedotu. Es nekad arī bez vajadzības nedodu. Tikai ja nekādas citas iespējas nav. Es būtu laimīgs, ja visas problēmas varētu atrisināt likumīgi. Piemēram, tu zini, ka tev ir taisnība, ka tu varetu to pierādīt tiesā. Ja tas darbotos, tad es nekad nemaksātu.

Klāvs: Nu tad sūdzi tiesā, piedzen zaudējumus...

Jānis: [ironiski skatās un smejas] Tu esi redzējis, ka kāds būtu no policijas vai muitas piedzinis kaut ko? Tiesa tiek uzskatīta par valsts daļu un tāpēc tai nevar uzticēties. Viņi jau viens otru atbalsta.”¹¹

¹⁰ Pēc šī notikuma Laila noskaidrojusi policista žetona numuru un centusies ziņot par viņa negodīgajiem centieniem, bet, kad policijā lūguši atbraukt un uzrakstīt paskaidrojumu, viņa nav to darījusi laika trūkuma dēļ.

¹¹ Pretēji citiem informantiem, Jāņa attieksmi pret Latvijas tiesu sistēmas neefektivitāti pilsoņu tiesību aizstāvēšanas procesā bija veidojusi personīgā pieredze, nevis citu cilvēku atstāsti vai baumas. Jānis bija viņaprāt netaisnīgi sodīts par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumu un viņam bija uz vairākiem mēnešiem atņemtas autovadītāja tiesības. Tāpēc viņš bija griezies tiesā ar prasību pret Ceļu Policiju. Kad pēc ilgas pretošanās tiesa beidzot bija pieņēmusi viņa prasību (tiesas nav varējušas vienoties savā

leguvums no kukuļošanas būtu nenozīmīgs

Kukuli dot ir vērts tikai tādā gadījumā, ja iespējamais ieguvums ir pietiekoši liels. Ja potenciālajam kukuļdevējam oficiālās sodanaudas lielums ir pietiekoši nenozīmīga summa, dot kukuli nav vērts.

Tas pats attiecas arī uz kukuļa saņemšanu – ja kukuļa lielums potenciālajam kukuļņēmējam ir pārāk nenozīmīga summa, tam nav vērts pakļaut sevi morālām un iespējams arī juridiskām briesmām:

“Pie manis nāk tie paši [...] un saka, ka viņi ir ar mieru nolikt savu pusi algas, lai tikai dabūtu savu otru pusi algas. Nu es piemēram tādā situācijā pasaku – tu dabūsi visu savu algu, bet tu nedabūsi viņu ātrāk. Man tā viņu piedāvātā nauda nav svarīga” Jānis

Kukuļdevējam nav pietiekoši daudz naudas

Šis iemesls ir saistīts ar iepriekšējo. Ja kukuļdevējs nav spējīgs piedāvāt pietiekoši lielu naudu, lai kukuļņēmēju ieinteresētu, darījums nevar notikt.

“Tāpēc, ka tev ir iespēja... tev ir nauda, ko tajā kukulī ielikt, bet man tādas nav un man pilnīgi šķrobe par to.” Cecīlija

Jautājums, vai algu palielināšanu valsts ierēdņiem varētu samazināt korupcijas līmeni, vēl joprojām ir strīdīgs. Minētie piemēri varētu kalpot kā arguments par labu ierēdņu algu palielināšanai.

Nav atbilstošu iemaņu

Vairāki respondenti minēja šo iemeslu kā ārkārtīgi svarīgu iemeslu, kāpēc viņi atteiktos dot vai pieņemt kukuļus. Zināmā mērā varētu šo iemaņu trūkumu saistīt ar morāliem apsvērumiem – šādas iemaņas netiek apgūtas, jo ir morāli nepieņemamas. No otras puses iemaņu trūkums un nespēja darboties korumpētā vidē varētu radīt

---

starpā, kurai būtu šī lieta jāizskata), tiesa tikusi nolikta uz laiku pēc daudziem mēnešiem. Tomēr līdz laikam, kad notiktu paredzētā tiesas sēde, tiesības jau būtu atgūtas, jo to atņemšanas termiņš būtu beidzies. Saprotot, ka tādā gadījumā prasību uzturēt vairs nav jēgas, Jānis to atsaucis.

nepatiku pret tiem, kas šīs iemaņas prot veiksmīgi izmantot. Tomēr respondenti paši šādas sakarības noliedz:

“Uldis:[..] tāpēc jau es arī saku, ka man varbūt tāpēc arī neiet, ka es nemāku.

Klāvs. Nemāki iedot...

Uldis. Nē, es nemāku pašos pamatos, tādā formātā nemāku, ka es negribu [..]

Klāvs. Nu tad ir tā, ka tie, kas māc, tad tiem iet.

Uldis. Nepareizi, nu tam es nepiekrītu. Tur kur strādā tagad X., man piedāvāja iet, es X teicu – ej tu, man tur nav ko darīt, es negribu. Un es tev teikšu – es esmu drausmīgi priecīgs, ka es neesmu aizgājis. Es nezinu, ko es tagad darītu. Esmu ļoti priecīgs, ka manis tur nav, jo tad man būtu galīgi.

Klāvs. Ar morāli saistītas problēmas?

Uldis. Nē, es jau teicu, ka ne ar morāli saistīta. Es vienkārši nemāku tanī vidē atrasties. Tad man būtu jāiet pēc visa spriežot prom no turienes vispār”

Cīņa pret korupciju

Kaut arī lielākā daļa respondentu šajā pētījumā atzina, ka vienā vai citā veidā tieši ir saskārušies ar korupciju, tikai viena respondente(Laila) bija mēģinājusi cīnīties pret to. Tomēr arī viņa šo lietu līdz galam nebija novedusi. Lai izprastu, šo situāciju, nepieciešams pievērst uzmanību vairākiem faktoriem:

- 1) korupcijas novērtējums ne vienmēr ir negatīvs (skat. iepriekš);
- 2) vairums respondentu neuzskata sevi par aktīviem aģentiem attiecībās ar valsti;
- 3) ticība likumsargājošo valsts institūciju spējām aizstāvēt iedzīvotājus pret korumpētiem ierēdņiem ir zema.

Aģentūras trūkums

Jau citos pētījumos par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret korupciju ir uzsvērts, ka tie neuzskata sevi par aktīviem aģentiem. Iedzīvotāju uztverē valsts ir anonīms aparāts, kas darbojas pret iedzīvotāju interesēm un rada apstākļus, kas liek iesaistīties koruptīvos darījumos (skat. Putniņa 2000 un Sedlenieks 2000 šī aspekta

izvērstākai analīzei). Līdz ar to iedzīvotāji sevi uzskata par upuriem, nevis aģentiem, kam ir iespēja aktīvi iesaistīties valsts darbībā un līdz ar to arī korupcijas novēršanā.¹²

Sakarā ar to, ka respondenti sevi neuzskata par piederīgiem pie valsts sistēmas, arī atbildība par korupcijas apkarošanu tiek atstāta valsts ziņā. Visās intervijās tika uzdots jautājums “vai Latvijā kaut kas tiek darīts korupcijas novēršanai”. Nevienā gadījumā respondenti to neattiecināja uz sevi, bet gan runāja tikai par valsts aktivitātēm šajā ziņā. Turklāt jāpiebilst, ka neviens neuzskatīja ka valsts kaut ko nopietni dara korupcijas apkarošanai. Daži respondenti atzina, ka neko nav dzirdējuši par korupcijas apkarošanas centieniem, citi minēja, ka apkarošanas mēģinājumi ir kampaņveidīgi vai tiem ir gadījuma raksturs, kamēr vēl citi uzskatīja, ka valsts, sevišķi tās augstākie slāņi, ir ieinteresēta tikai zemākā līmeņa korupcijas apkarošanā, saglabājot savu korumpēto vidi neskartu.¹³

Uz aģentūras trūkumu norāda arī viedoklis, kas parādījās gandrīz ikvienā intervijā, ka korupcija izzudīs pati no sevis, kad pilnībā būs nomainījušās pašreizējās paaudzes, kuras ir pieredzējušas Padomju periodu.

Tiesu sistēmas neuzticamība

Interviju gaitā visiem respondentiem tika jautāts, vai tie vērstos tiesā, ja gribētu apstrīdēt kādas amatpersonas netaisnīgo prasību. Šāds jautājums tika uzdots tāpēc, ka vairāki respondenti izteica viedokli, ka maksā kukuļus, lai izvairītos no dažāda veida kaitējuma, ko amatpersona varētu tiem nodarīt (piemēram, aizturot kravu muitā) pat gadījumā, ja skaidri zina, ka amatpersonai nav taisnība. Respondenti tomēr norādīja, ka tiesā vērstos tikai gadījumā, ja nekādas citas iespējas vairs nepaliktu. Galvenais iemesls, kāpēc respondenti bija izšķīrušies par labu kukuļa došanai, ir bijis laiks, ko būtu jāpatērē, ja tie gribētu taisnību panākt tiesas ceļā.

Tiesu pārslogotība Latvijā nav nekāds jaunums. Pārslogotības dēļ lietas tiek izskatītas ļoti vēlu pēc iesnieguma pieņemšanas. Šādā kontekstā respondenti ne tikai šaubījās par tiesu vēlmi aizsargāt iedzīvotāju tiesības, bet arī par to, cik lietderīgi ir

¹² Aģentūras izjūta reizēm novērojama tikai tiem respondentiem, kas paši aktīvi un salīdzinoši iesaistās kukuļdošanas procesos. Šie respondenti apzinās, ka to dara paši savas iniciatīvas dēļ. Tomēr šī aģentūras izjūta nav nekādā gadījumā saistīta ar korupcijas ierobežošanu.

¹³ Ar šo pēdējo viedokli saskan arī dati, ko nesen publicējusi Pasaules Banka (Pradhan et al., 2000). Pasaules Bankas apkopotajā atskaitē Latvija klasificēta kā valsts, kurā pastāv vidēja līmeņa

tērēt laiku, vēršoties tiesā. Vienošanās par kukuļa iedošanu amatpersonai ir daudz vienkāršāks ceļš.

Andrejs Vilks un Kristīne Ķipēna nesen izdotajā grāmatā “Korupcija” izsaka apgalvojumu, ka neuzticēšanās tiesu sistēmai Latvijā ir totalitārā režīma sekas, jo cilvēki ir pierāti “meklēt aizstāvību partijas organizācijās, nevis tiesā” (Vilks un Ķipēna 2000: 47). Dati, ko man izdevās iegūt intervijās gan liek apšaubīt šādu pieņēmumu. Ticamāks šķiet skaidrojums, ka tiesu sistēma Latvijā nav piemērota tai intensitātei, kāda ir nepieciešama strādājot tirgus ekonomikas apstākļos.

Doma par to, ka tiesas būtu korumpētas un negodīgas, izskanēja tikai divas reizes un nebija galvenais iemesls, kāpēc respondenti nevēlējās vērsties tiesā.

Nobeigums un daži ieteikumi cīņā pret korupciju

Šī pētījuma galvenais uzdevums bija tuvāk ielūkoties korupcijas procesos, kādus tos izprot Latvijas iedzīvotāji. Vairums pētījumu, kas līdz šim veikti korupcijas sakarā ir pievērsušies tam, lai noskaidrotu, cik izplatīta ir šī parādība kādā noteiktā sabiedrībā. Tomēr korupcijas cēloņu izpratnei veltīts ārkārtīgi maz uzmanības. Lielākā daļa apgalvojumu par korupcijas cēloņiem, tiek izdarīti pamatojoties uz intelektuāla rakstura apsvērumiem – autors mēģina uzminēt, kādi varētu būt šie cēloņi.

Šajā pētījumā izmantotās teorētiskās atziņas ir balstītas uz pieņēmumu, ka korupcija ir kultūras fakts un tāpēc to nav iespējams pētīt vienīgi ar statistikas metodēm. Tāpēc īpaša vērība ir pievērsta populārajā diskursā eksistējošajiem korupcijas novērtējuma un definēšanas paņēmieniem.

Kā tas redzams no datiem, kas iegūti pētījuma gaitā un no šeit izklāstītās analīzes, Latvijas iedzīvotāji definē korupciju, kā novirzi no sīkāk nedefinētām morāles un godīguma normām. Tomēr vienlaicīgi pastāv dažādi tēli un apsvērumi, kas šo ‘korupciju’ ļauj traktēt ārkārtīgi plašā amplitūdā, sākot no draudzīgas izpalīdzēšanas un beidzot ar noziedzīgu, pilnībā nepieņemamu darbību. Kādas darbības atbilstības pakāpe ‘īstai korupcijai’ tiek noskaidrota atkarībā no tās atrašanās vērtību sistēmā starp tādiem lielumiem kā

- ģimene vai valsts;

- mana grupa vai grupa pie kuras es nepiederu;
- sabiedrībai kaitīgs vai sabiedrībai nekaitīgs.

Šajā sistēmā, piemēram koruptīvs darījums, ko veicis cilvēks no manas grupas un es uzskatu, ka šis darījums sabiedrībai kopumā neko ļaunu nenodara, diez vai tiks traktēts kā īsta korupcija. Populārajā diskursā izmantotā korupcijas definīcija, tātad, ir atkarīga no katras konkrētās situācijas. Turklāt tā diezgan ievērojami atšķiras no Latvijas likumdošanā izmantotajām definīcijām. Pareizāk sakot, nodarījumi, ko var sodīt pēc Latvijas likumiem, sastāda tikai mazu daļu no tā, ko par koruptīviem uzskata sabiedrība.

Tātad korupcija populārajā diskursā tiek tēlota kā amorāla amatpersonu un citu pilsoņu rīcība, pieņemot lēmumus, kas ir saistīti ar viņu darba pienākumu pildīšanu. Lielā mērā šo amatpersonu amoralitāti iedzīvotāju acīs nosaka viedoklis, ka valsts (vai valsts aparāts) kā tāda darbojas pret iedzīvotāju interesēm. No tā arī izriet gan iedzīvotāju vēlme iesaistīties koruptīvos darījumos, gan arī uzskats, ka korupcija Latvijā ir ārkārtīgi izplatīta.

Uz šiem secinājumiem arī ir balstīti daži ieteikumi korupcijas apkarošanai un novēršanai, kurus es šeit vēlētos minēt:

* Atbildīgo amatpersonu oficiālā atalgojuma palielināšana atkarībā darījumu lieluma, par kādiem tai ir jāpieņem lēmumi. Šis ieteikums protams ir ārkārtīgi diskutabls. Tomēr situācija, kad oficiālais atalgojums amatpersonām, kurām ir jāpieņem svarīgi lēmumi, ir ārkārtīgi zems, rada netiešu norādi uz to, ka valsts atbalsta dažādus neoficiālus blakusieņēmumus. Zemās ārstu un policistu algas ir tikai visredzamākais piemērs.

* Nepieciešams ieguldīt darbu, ceļot dažādu valsts iestāžu prestižu. Turklāt nepieciešams šo darbu orientēt ne tikai uz iedzīvotājiem, bet arī uz pašiem šo iestāžu darbiniekiem. Nesen veiktais konkurss par labāko policistu ir šajā ziņā ļoti pozitīvs piemērs. Tomēr šis pasākums būtu nesis daudz vairāk pozitīvu rezultātu, ja tam būtu dota plašāka publicitāte.

* Nepieciešams veltīt daudz lielāku uzmanību tam, lai valsts iestāžu darbinieki nenodarbotos ar neētisku rīcību. Šajā gadījumā nav svarīgi, vai attiecīgās amatpersonas rīcība var tikt sodīta ar likuma palīdzību. Bieži vien sabiedrība par korumpētu uzskata arī tādu rīcību, kas juridiskā ziņā nav sodāma. Piemēram, nesenas Rīgas domes amatpersonu darbības ar zemesgabalu iegūšanu, populārajā diskursā tiek

tēlotas kā korupcijas piemērs, kaut arī no likuma viedokļa pārkāpums nav izdarīts. Tas pats attiecas arī uz gadījumiem par viltotu dokumentu lietošanu, kas nesen tika plaši atspoguļoti presē. Fakts, ka pret šiem darbiniekiem nekādas sankcijas netiek veiktas, tiek traktētas kā papildu pierādījums korupcijai. Iespējams, ka zināmā mērā situāciju varētu uzlabot ētikas kodeksu un iestāžu iekšienē pastāvošu godatiesu pastāvēšana, tomēr pasaules pieredze par šādu institūtu pastāvēšanas efektivitāti ir neviennozīmīga (skat. piemēram Bok 1978:246). Kā labs piemērs iestāžu vadības centieniem izvairīties no darījumiem, ko sabiedrība varēt traktēt kā korupciju, ir gadījums, ko man pastāstīja Andrejs. Kad vēstniecībai, kurā viņš strādā, piedāvāja remontdarbiem iegādāties materiālus, kas ražoti valstī kuru pārstāv vēstniecība, vēstnieks šo piedāvājumu noraidījis. Vēstnieks to motivējis ar uzskatu, ka, pieņemot šādu piedāvājumu, sabiedrībā *varētu rasties* uzskats, ka vēstniecībai ir koruptīvs sakars ar šo kompāniju.

* Tiesu efektivitātes uzlabošana. Pašreizējie Latvijas valdības pretkorupcijas centieni tiesu jomā vairāk ir orientēti uz to, lai tiesās nebūtu iespējams dot kukuļus, kas ietekmētu tiesas lēmumu (Sedlenieks, Slanke un Kurpniece 2000). Intervijās tomēr parādās, ka korupciju netieši, bet ārkārtīgi lielā mērā, iespaido iedzīvotāju neticība tiesu iespējām izskatīt viņu prasības pret negodīgiem ierēdņiem, turklāt kompensējot reālos zaudējumus, kas radušies, piemēram, dīkstāves dēļ.

* Masu mediju darbības uzlabošana. Kaut arī diezgan bieži masu medijos izskan informācija par iespējamiem korupcijas gadījumiem, neviens no daudzajiem gadījumiem nav nonācis līdz reālai vainīgā sodīšanai. No vienas puses šādi gadījumi pastiprina iedzīvotāju uzskatus par tiesībsargājošo organizāciju pārkamību (jo tiek uzskatīts, ka prokuratūra ar nolūku izbeidz lietu izskatīšanu, lai aizsargātu savus korumpētos patronus). No otras puses tas padara mazefektīvus preses centienus atklāt koruptīvos darījumus un ļauj pašiem korumpētajiem darbiniekiem visus apvainojumus nodēvēt par ‘politisku pasūtījumu’. Tātad izmeklējošās žurnālistikas darbība būtu jāuzlabo, izvairoties no vāji sagatavotu un uz pietiekošiem pierādījumiem nebalstītu materiālu publicēšanas.

Noslēgumā es gribētu izteikt pārliecību, ka Latvijas sabiedrība nebūt nav tik korumpēta, kā tas varētu šķist, ielūkojoties socioloģisko aptauju rezultātos, vai lasot šeit izklāstītā pētījuma rezultātus. Latvijas sabiedrībai ir raksturīga augstu morālo prasību piemērošana valsts aparāta darbībai. Tāpēc es varētu izteikt novēlējumu,

izmantojot mana informanta Kaspara vārdus, ienest valsti sevī, nevis izdzīt to no sevis.

Pieminētā literatūra

- Bloch, Maurice. 1973. "The long term and the short term: the economic and political significance of the morality of kinship" in J. Goody (ed.) *The Character of Kinship*, Cambridge University Press.
- Bok, Sissela 1978. *Lying. Moral Choice in Public and Private Life*. The Harvester Press
- Clark, G. L. 1998. "The anatomy of corruption: the practice of pension fund trustee decisionmaking" *Environment and Planning A*, Vol. 30, pp 1235-1253
- Humphrey, Caroline 1998 "Re-thinking Bribery in Contemporary Russia" (nepublicēts)
- Kaufmann, Daniel and Shang-Jin Wei. 1999. *Does "Grease Money" Speed Up the Wheels of Commerce?* National Bureau of Economic Research, Working paper 7093. Cambridge, MA: Harvard University
- Ledeneva, Alena. 1998 *Russia's Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge University Press.
- Osborne, Denis, 1997 "Corruption as Counter-culture: Attitudes to Bribery in Local and Global Society" in Barry Rider (ed.) *Corruption: The Enemy Within*, Kluwer Law International, London.
- Pradhan, Sanjay et als 2000. *Anticorruption in Transition. A Contribution to the Policy Debate*. The World Bank, Washington, D.C.
- Putniņa, Aivita 2000. "Iedzīvotāju personiskā pieredze un priekšstati par korupciju Latvijā" Sabiedrības par atklātību *Delna* pētījumā "Korupcijas seja Latvijā"
- Sedlenieks Klāvs, Slanke Ildze un Kurpniece Diāna 2000. *Korupcijas novēršanas programmas īstenošanas gaitas izvērtējums*. Sabiedrība par atklātību *Delna*
- Sedlenieks, Klāvs 2000. "Lietderīgā korupcija: Latvijas iedzīvotāju uzskati par valsti un tirgu" Sabiedrības par atklātību *Delna* pētījumā "Korupcijas seja Latvijā"
- Vilks, Andrejs un Ķipēna, Kristīne 2000. *Korupcija*. Lietišķās Informācijas Dienests, Rīga